

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Siøden soaxo

MAGASIN FOR DANSK HISTORIE

NR. 1, 4. ÅRG. 1987

N. 106

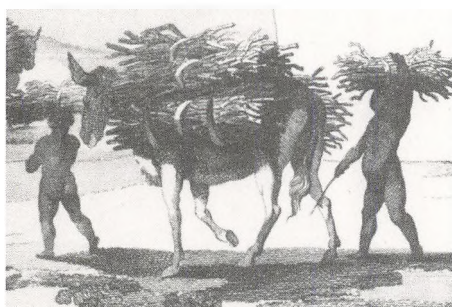
Forordning af H. S. Rosenfeldt 1735

Forrestilling af Markedet paa Den St. Croix i Vestindien med 1 Fortet Christiansmøen, 2 danske Kirke, 3. Romant-gaarden, 4. Negerboden, 5. Engelen Tavern, 6. store Kongensgade, 7. Kjøben S. Sophia, Freder. Bøtt, 8. Torise Alug, 9. Bøtt, 10. Sold Compst, 11. Høus med i Botig, 12. Harmonien, 13. Baron Brønns Høus, 14. Bladvets Høus, 15. Kirregaden

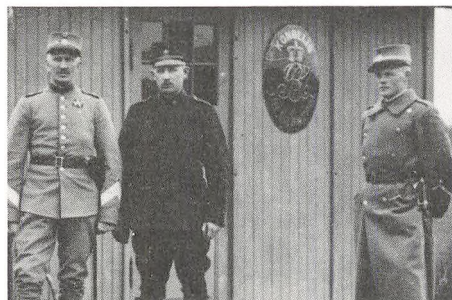
at N° 46. V. Laurm. m. 1815.

337,2116

Indhold

*Forsiden:
Tegning af H. G. Beenfeldt.
Christiansfeldt på St. Croix 1815*

Von Scholten – myte og realitet . . . 4
af Poul Olsen

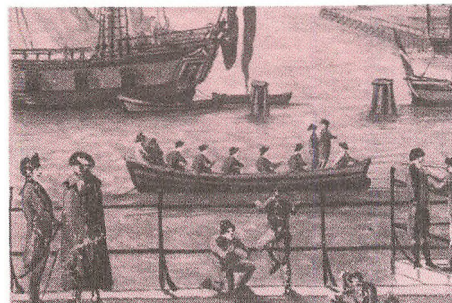
På flugt i 30-erne 10
af Hans Uwe Petersen

Historisk billedtema 18
Familiealbum

Fransk kaper i Kattegat 20
af Anders Monrad Møller

Kilderne fortæller 27
Tømmermænd
af Bent Blüdnikow

Karavaner og kompagnier 34
*Interview med
Niels Steensgaard*

Bognyt 42
af Poul Sverrild

Jubilæer 44

Udgiver
Dansk historisk Fællesforening og
Rigsarkivet

Ansvarshavende redaktion
Bent Blüdnikow (bb)
Steen Ousager (smo)

Øvrige redaktionsmedlemmer
Poul Olsen (po)
Hans Munk Pedersen (hmp)
Poul Sverrild (psv)

Lay-out
Kristin Wiborg

Fotografer
Tage Ludvigsen og Alice Petersen

Tryk
Winds Bogtrykkeri ApS,
Haderslev
ISSN: 01-09-6028

Abonnement
tegnes ved henvendelse til
Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9,
1218 København K,
tlf. 01 12 38 78.
Girokonto: 5 08 62 64.
Kassereren, DHF, Park Boulevarden 52,
8900 Randers.
Abonnementet er løbende
indtil opsigelse.

Pris
Årg. 1987, nr. 1-4: kr. 85,-
Løssalg pr. nummer: kr. 30,-
Udlandsabonnement 1987: kr. 125,-

Distribution
Avispostkontoret

Flytning
Meddeles altid postvæsenet.

© Copyright:
Siden Saxo 1987
Tilsluttet Copydan.
Udsendes også til Blindes
Lydforlag,
som lydbånd, der fås
på biblioteket.
Ring evt. 06 96 63 21.

Siden sidst...

Så er SIDEN SAXO atter på banen, nu i sin 4. årgang.

Sædvanen tro lægger vi også i år ud med nyskabelser: Ikke blot er sidetallet øget med 4 sider til samme pris, også en ny fast rubrik er føjet til. Fremover vil SIDEN SAXO nemlig holde læserne orienteret om udviklingen på det historiske litterære marked i form af korte omtaler af nye bøger.

For desuden at kunne øge den redaktionelle indsats, er redaktionspanelet blevet udvidet. Arkivar Poul Olsen, der bl.a. er redaktør på det stort anlagte leksikonværk Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk, d.v.s. Danmarks-historien i leksikonartikler, har indvilget i at indtræde i redaktionen.

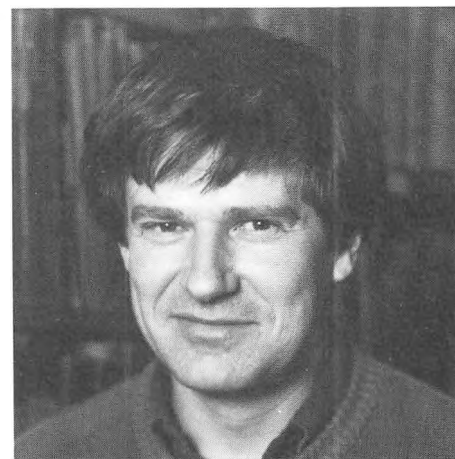
Sammen med vore »gamle« rubrikker er der derfor i det kommende år lagt op til, at aktuelt historisk stof vil kunne få en stærkere placering end hidtil. Flere artikler end før vil således komme til at belyse relevante begivenheder eller situationer på historisk baggrund.

I årgangens første nummer er det historisk aktuelle også i centrum. Poul Olsen prøver at se på forholdet mellem myter og realiteter i forbindelse med den meget omtalte von Scholten-film, og stipendiat Hans Uwe Petersen ser på en pendant til vore dages asylansøgere. Hans Uwe Petersen, der har fået forskningsmidler til en større undersøgelse af de danske myndigheders flygtningepolitik i 1930'erne, fremlægger her de første resultater af denne forskning.

Museumsinspektør ved Toldmuseet, Anders Monrad Møller, der disputerede på et værk om dansk søfart i 1700-tallet, ser nærmere på, hvor farligt det egentlig var at begive sig ud på havene i 1700-tallet. Anders Monrad Møller har tidligere skrevet i SIDEN SAXO og har præsteret en særdeles imponerende videnskabelig produktion især om søfart. Disputatsens efterfølger er på vej. Den vil blive omtalt i næste nummer af en anden søfartshistoriker, Morten

Hahn Petersen, der er inspektør ved søfartssamlingerne i Troense og Svendborg.

I dette nummers interview går vi lidt uden for dansk histories sædvanlige græsgange. Professor Niels Steensgaard er formentlig den eneste danske historiker, hvis disputats er udkommet i flere udgaver og bl.a. som billigbog i USA. Han fortæller om, hvorfor det også for dansk historie er utroligt nødvendigt at beskæftige sig med udlandets historie – bl.a. også karavanefart i Mellemøsten, et emne han blev doktor på.

Poul Olsen

(Kartuche fra P. L. Oxholms kort over St. Croix 1788).

Von Scholten

-myte og realitet

Peter von Scholten – Dansk Vestindiens sidste generalguvernør, manden, der frigav de danske negerslaver, var allerede i sin levetid en mand, der var omgivet af et mytologisk skær. Og det er ikke blevet mindre efter hans død. Poul Olsen fortæller herom.

Mens han levede og virkede som generalguvernør var en ikke ringe del af spaltepladsen i den københavnske presse optaget af som regel temmelig kritiske beretninger om hans embedsførelse. Efter hans død har han været emnet for en række skønlitterære og historiske værker, der først og fremmest har beskæftiget sig med Scholtens forhold til negerslaveriet på de dansk-vestindiske øer og dets ophævelse. Senest har han været hovedpersonen i en film, der

skildrer begivenhederne på St. Croix og i København i tiden lige op til negeremancipationen.

Von Scholten har skiftevis været skurk og helt. I den fyldigste biografi om ham – Hermann Lawaetz' bog fra 1940 – er han helt, men i samme forfatters bog om brødremenigheden 40 år tidligere var han nærmest skurk. I Lucie Hørlyks vest-indiske forfatter-skab fra begyndelsen af århundredet var han også skurk, men siden har han

mest været helt, bl.a. i Thorkild Hansens »Slavernes Øer« og nu i Sven Holms fremstilling i filmen »Peter von Scholten«. Men for et par år siden rasede en debat på St. Croix om rimeligheden af at opkalde pladsen foran fortet i Frederiksted, hvor frigivelsen fandt sted i 1848, efter Peter von Scholten, og her var synspunkterne på hans rolle i begivenhederne også stærkt forskellige.

Mange synspunkter

Men ikke bare historikere, forfattere og folk på St. Croix har været uenige i deres dom over Peter von Scholten. Da Scholten kom til Danmark efter at have givet slaverne friheden, blev han »sat under Tiltale for sit under og i Anledning af Negeropstanden paa St. Croix i Juli Maaned 1848 udviste Forhold som militair Højstbefalende og øverste Civilautoritet paa Stedet« og af en særlig kommission fundet at have sit embede forbrudt. Scholten appellerede til Højesteret og blev her pure frifundet.

Synspunkterne – såvel de mere velunderbyggede som de rene myter – er således mange. Men hvordan forholder de sig til realiteterne? Er det rigtigt, som det påstås i filmen, at Scholten underhånden underrettede negerlederen general Buddo om forhandlingerne i emancipationskommissionen i København? Havde Scholten en klar plan for forløbet af frigivelsen, som omstændighederne ikke tillod ham at gennemføre?

Det er næppe muligt ud fra den viden, vi i dag har om negerfrigivelsen på de dansk-vestindiske øer at komme med nye og mere rigtige svar på de nævnte spørgsmål, end dem, der er givet tidligere. Det er også usikkert,

hvor meget mere nyt der kan bringes frem om Scholtens rolle og forhold i dagene umiddelbart før og efter frigørelsen. Til gengæld er der ingen tvivl om, at det kan lade sig gøre at få et mere nuanceret billede af slavesamfundet på de dansk-vestindiske øer, end det der findes i det store flertal af de historiske fremstillinger, inklusive dem, der handler om von Scholten.

Den ungdom ...

Vi skal her se på et par af de sager, der i

slaveriets sidste tid havnede på generalguvernørens bord: I august 1847 spurgte politimesteren i Christiansted på St. Croix, om det kunne tillades, at der ansattes plantageforvaltere, der endnu ikke var fyldt 25 år – efter politimesterens mening burde det forbydes, da sådanne unge mennesker kun var interesserede i at producere så meget sukker som muligt, og derved let ville komme til at tilføje slaverne »mange små forurettelser med hensyn til arbejdstid og afstraffelser«. Dette ville bare irritere slaverne og bringe ro

Generalguvernør Peter von Scholten i sit arbejdsværelse i guvernementshuset i Christiansted, St. Croix. Det var her, generalguvernøren alene tog stilling til sager vedrørende neger-slaver som f.eks. hvorvidt Francis Edward skulle omvurderes eller hvorvidt William Gilbert måtte vende tilbage til St. Croix.

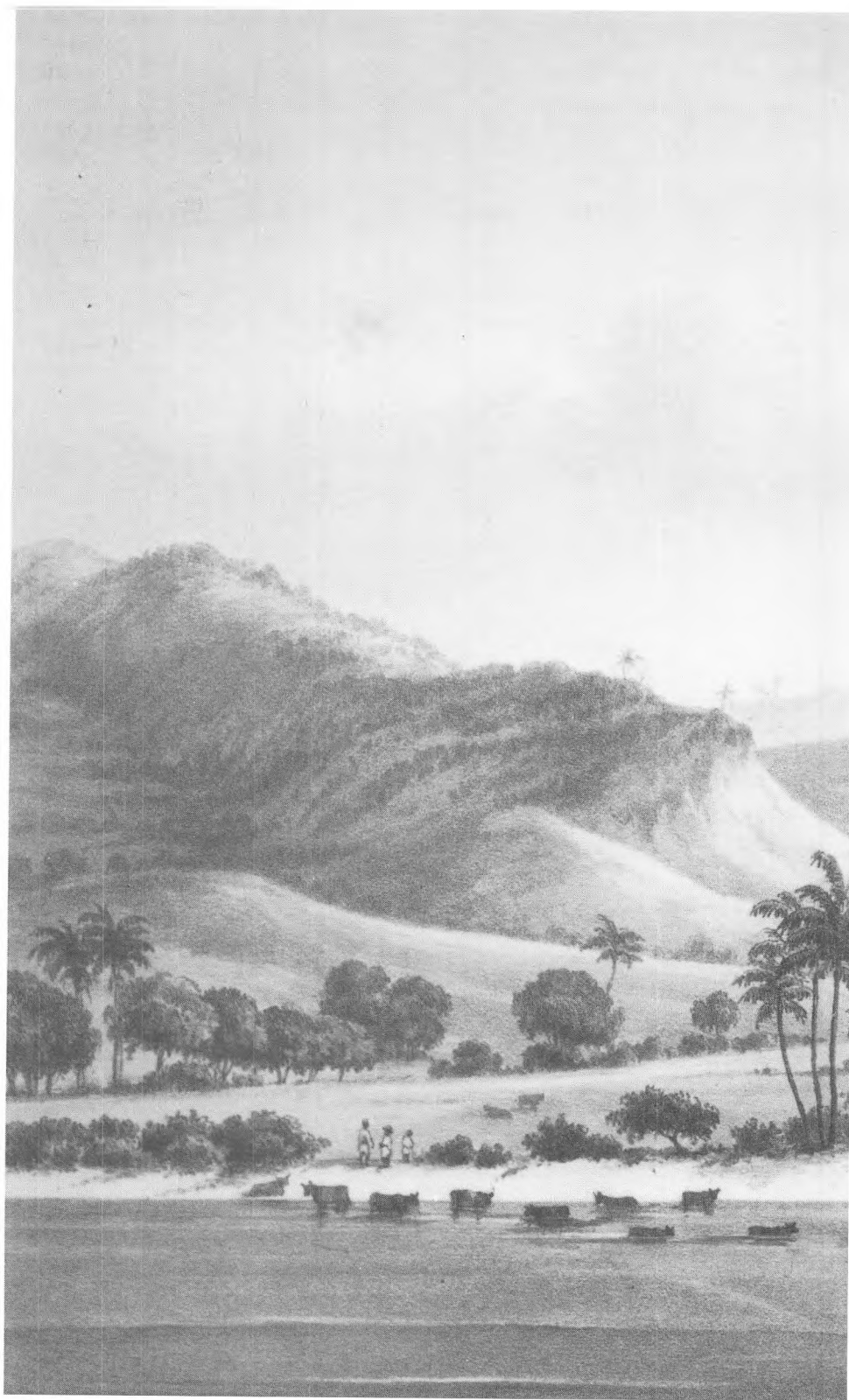

og orden i fare. Generalguvernøren var helt enig. Sukkerproduktionen måtte vige for hensynet til ro og orden.

Det gjorde den som regel også i praksis. Slaverne Francis, Priscilla og Judith fra plantagen Castle Coakley klagede i juni 1846 over at de arbejdede for hårdt. De skulle stakke de pressede sukkerrør, efterhånden som de kom fra plantagens mølle. De kunne ikke følge med møllens tempo og havde derfor været nødt til at arbejde i frokostpausen og tilmed næste dag at fortsætte arbejdet, selv om de var tilsagt til arbejde i marken. De var så blevet straffede for udeblivelse. Politimesteren mente ikke, man således kunne forholde slaverne deres frokosthvil og dikterede forvalteren en bøde på 20 rigsdaler.

Strejken på Mount Victory

Klager over arbejdsforholdene var ikke sjældne i 1840'erne. På nogle plantager kom det til strejkelignende aktioner. Således nægtede i 1841 nogle af plantagen Mount Victory's negre, der havde arbejdet på plantagen Bethlehem, at fortsætte dér. For fremtiden ville de kun arbejde på Mount Victory. Strejken blev først brudt, da von Scholten lod de strejkende sætte i arresthuset med besked om, at de ikke kom ud, før de var villige til at fortsætte på Bethlehem. Andre, mindre vildsomme protestaktioner var daglig kost ifølge politimestrenes indberetninger. Dertil kom klager over forplejningen, over uretmæssige afstraffelser etc. Samtidig viser en stigende strøm af egentlige anklager mod frie fra slaverne, at slaverne opfattede sig som værende i besiddelse af klare rettigheder i forhold til deres ejere og andre.

*Kysten nord for fortet i Frederikssted
set fra søsiden.
(Litografi efter tegning af P. Seidelin).*

Dette kommer også frem i en række sager om vurdering af slaver. Vurdering fandt sted, når slaver blev overtaget som pant, eller når en ejer skulle have erstattet tabet af sin slave, men de fleste vurderinger var i 1840'erne foranlediget af genstanden selv, nemlig når en slave ønskede at frikøbe sig selv. Slaven Francis Edwards fra plantagen Southgate Farm ville således købe sig fri i 1840. Da han vidste, at han ved sidste vurdering af plantagen var sat til 500 rigsdaler, fandt han, at tiden var inde til at handle. Men han blev nu sat til at koste 700 rigsdaler og så mange penge havde han ikke. Denne pris var alt for høj, klagede han: Han var kun 3. bødker på plantagen og havde desuden rosen i benet og var snart over 40 år gammel. Der blev foranstaltet omvurdering og Francis Edwards kunne nyde livet som fri mand, takket være sit dårlige helbred.

Slavevurdering

Frinegeren Abram Jackson ville i 1841 gerne have sin fætter Patrick fra Northstar fri, men havde ingen kontanter. Han tilbød derfor i stedet et bytte med en ung, stærk neger, som han selv ejede. Denne fremgangsmåde var dog ikke almindelig. Som regel skete kontant afregning.

Men det rimer ikke helt med den gængse opfattelse af slavesamfundet, at slaver kunne samle så mange penge, at de kunne lægge 500 rigsdaler kontant. Og selv om det ganske vist ikke var mange, der kunne, vidner det alligevel om en temmelig høj økonomisk aktivitet blandt slaverne.

Nogle fungerede ligefrem som pengeudlånere, bl.a. negerinden Bess, der tilhørte plantagen Grange, og som i

1841 ved rettens vej fik inddrevet en gæld på 56 rigsdaler hos den frie William Gibbs, som dog først betalte, da han blev truet med gældsføngsel.

Til denne synlige økonomiske aktivitet føjede der sig en frodig undergrundsøkonomi blandt slaver og frifarvede. Den var ikke af ny dato i 1840'erne, men havde eksisteret lige så længe som slaveriet. Men den fik langt bedre vilkår, efterhånden som slaverinstitutionen blev underkastet stadig større kontrol.

Slaverne frigør sig selv

Sideløbende med de langsommelige forhandlinger i de kommissioner, hvor Peter von Scholten forhandlede om negrenes formelle frigørelse fra slaveriet, frigjorde slaverne sig i stadig stigende grad sig selv.

Slaveriet kunne kun eksistere under forudsætning af, at slaverne blev holdt i en tilstand af så godt som total undertrykkelse, juridisk, økonomisk og socialt. Den særlige slavelovgivning på de dansk-vestindiske øer havde i 1700-tallet som formål at beskytte ejernes ejendomsret mod – paradoksalt – ejendommen selv, der jo havde den egenskab at kunne modsætte sig besidderen. Der var derfor særlig strenge straffe for de forbrydelser, som kun kunne begås af slaver, f.eks. bort- eller som det hed, maronløben, eller de almindeligste forbrydelser, f.eks. tyveri. Men strengest straffedes de forbrydelser, der var direkte rettet mod ejerklassens sikkerhed: Konspiration, brandstiftelse, våbenbesiddelse. Fra slutningen af 1700-tallet og gennem 1800-tallets første halvdel skiftede slaverilovgivningen karakter: Det var nu i højere grad slaverens interesser, der skulle beskyttes.

Ufris ejendomsret

Således var det, indtil det på von Scholten's initiativ i 1840 blev gennemført, at »ufrie skulle nyde ejendomsret til alt, hvad de bevislig ved gave, køb, arv eller eget arbejde måtte erhverve«, ikke muligt for en negerlave at hævde ejendomsret til noget. Hvad en slave måtte være i besiddelse af, tilhørte juridisk ejeren. I praksis var det dog anerkendt, at slaver kunne erhverve sig ejendom, men det var umuligt for en slave uden medvirken fra ejeren at gøre noget retskrav gældende.

Socialt set hørte slaverne til på samfundets bund. Og den sociale undertrykkelse lod sig ikke fjerne ved ændringer i lovgivningen. Man kan – også – opfatte nogle af de foranstaltninger, der blev gjort for at gøre de frifarvede mere socialt acceptable, som et udtryk for en »del og hersk«-politik, der som formål havde at fastholde det store flertal af farvede i en socialt mindreværdig stilling. Princippet blev i Danmark formuleret af justitsminister Kaas i 1816: Da det i længden vil være umuligt at opretholde den fysiske magt i kolonierne, må man sørge for at knytte frinegernes interesser tættere til det hvide samfunds end til slaverne ved at gøre de frifarvedes situation »så lykkelig og behagelig, at de ingen udsigt har til at forbedre den med nogen politisk omvæltning, men snarere må befrygte tabet af deres lykkelige stilling under en negerregering«.

Sociale skel

Denne politik lykkedes forsåvidt, som de sociale skel mellem de »gamle« frikulørte og dem, der blev frigivet under

oprøret i 1848 længe blev ved at bestå. Som en reaktion på undertrykkelsen og efterhånden hjulpet gennem en beskyttende lovgivning, der med Christian VIIIs ord ikke skulle føre til en frigørelse, men tværtimod bidrage til at gøre frigørelsen unødvendig, skabte slaverne et system af sociale forbindelser og økonomiske aktiviteter, et system, hvori de ikke indgik som ejendom og arbejdskraft på linje med andre trækdyr, men hvor de i stigende grad rådede for sig selv.

Skal man forstå, hvad det var, der

skete op til frigørelsen og begivenhederne omkring slaveriets afskaffelse på de dansk-vestindiske øer, må man tage de forandringer i slaveriinstitutionen, som slaverne selv fremkaldte, med i sine betragtninger.

Det er ikke meningen hermed at forklejne betydningen af den slavepolitik, der blev ført af Peter von Scholten, eller hans øvrige indsats til fordel for de farvede på de dansk-vestindiske øer. Men mytterne omkring den sidste generalguvernør har vokset sig så store, at det er svært at se andet end Peter von

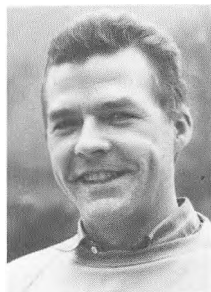
*Fra filmen: »Peter von Scholten«.
Ole Ernst som generalguvernøren og
Etta Cameron som hans farvede elskerinde Anna Heegaard.*

(Foto: Metronome Prod. A/S).

Scholten, når man betragter begivenhederne på St. Croix i juli 1848. Peter von Scholten var bare ikke den eneste faktor i frigørelsesforløbet. Og, som han holdt selv hævdede under retssagerne mod ham efter frigørelsen, heller ikke den afgørende, da det kom til stykket.

På flugt i 30-erne

Forskningsstipendiat Hans Uwe Petersen har som den første været i Justitsministeriets arkiver for at undersøge, hvorledes den danske politik overfor flygtningene var i 1930'erne. For første gang beretter han her om holdningen til jødiske flygtninge i slutningen af 30'erne.

Hans Uwe Petersen

Nogenlunde samtidig med at Folketinget i efteråret 1986 vedtog en stramning af udlændingeloven, udkom en af den tyske eksillitteraturs mest betydelige romaner, Anna Seghers' »Transit«, med 42 års forsinkelse for første gang på dansk. De to ting har i sig selv ikke den mindste forbindelse med hinanden. Og dog?

Anna Seghers skildrer i »Transit« intens Hitler-flygtningenes situation i Frankrig efter verdenskrigens udbrud. Hun beretter om jagten efter visa, transitvisa, ud- og indrejseudokumenter, der var en betingelse for at kunne undslippe forfølgeren. Romanen beretter om flygtningenes hektiske og nervøse tilværelse og deres forhåbninger og illusioner om flugtveje fra Europa til ofte fremmede, oversøiske lande. »Transit« er en roman. Den er ingen dokumentarisk skildring. Men Anna Seghers værk er en litterær bearbejdning af Hitler-flygtningenes faktiske situation.

Mellem lukkede grænser

■ I Politiken 14.6.1939 stod at læse, at 800 flygtninge på det tyske skib »St. Louis« var blevet nægtet landgang og indrejse i Mellem- og Sydamerika, og at skibet måtte sejle tilbage til Europa. Her gav først en ekstraordinær beslutning fra regeringerne i England og Holland flygtningene mulighed for et midlertidigt transitophold til forberedelse af udrejsen til andre lande.

Det leder umiddelbart tanken hen på de tamilske flygtninge, der i december 1986 kom til Kastrup, hvor de straks i henhold til den skærpede udlændingelov blev afvist og sendt tilbage til Athen, der havde været sidste mellem-landingssted. Men de græske myndigheder reagerede på samme måde som de danske og sendte flygtningene tilbage til Kairo. Her måtte de i mange timer i transithallen vente på, at der blev taget stilling til deres videre skæbne.

At blive afvist ved grænsen, at blive skubbet frem og tilbage fra det ene til det andet land var også virkelighed for mange Hitler-flygtninge. Den tid rykker med ét tættere på. Både Folketin-

Alfons Heising

Træsnittene til artiklen er udført af Alfons Heising, der selv var politisk flygtning i Danmark. Heising fødtes i 1903 i Hamburg. Han blev engageret i den kommunistiske bevægelse og deltog fra begyndelsen af 30'erne i illegalt arbejde i Tyskland. I 1934 flygtede han til Danmark, og derfra til Stockholm. Som følge af en dansk-svensk aftale anholdtes han i Stockholm i 1939 og blev sendt til Danmark, hvor han anbragtes i Vestre fængsel.

I 1941 udleveredes han efter tysk krav til nazisterne og blev sendt med en straffebataljon til Grækenland. Efter Sovjetisk fangenskab kom han i 1947 tilbage til Hamburg og arbejdede indtil sin død i 1975 som grafiker og billedhugger. Det var under opholdet i Vestre fængsel, at Heising begyndte sine første forsøg som billedhugger, med en kartoffelskræller som eneste redskab. Hans senere produktion beskæftigede sig med hans oplevelser som flygtning og fange.

Grænsen ved Padborg. (Det kongelige biblioteks billedsamling).

gets ændring af udlændingeloven og Anna Seghers' »Transit« giver god grund til at overveje Søren Krarups og andres angreb på flygtningepolitikken og Folketingets vedtagelser på den ene side, og til at minde om Hitler-flygtningenes forhold og den danske flygtningepolitik i 30'erne på den anden side.

I det følgende skal der dog først og fremmest berettes om flygtningepolitikens konsekvenser for de Hitler-flygtninge, der som følge af den nazistiske antisemitisme blev tvunget i landflygtighed.

På flugt for fascismen

■ Den tyske fascisme tvang i årene efter 1933 omkring 1/2 million mennesker i landflygtighed og eksil. Hitler-flygtningene, der i social, politisk,

ideologisk, religiøs og nationalitetsmæssig henseende var yderst forskellige, søgte straks i tiden efter rigsdagsbranden og de første antisemitiske overgreb i 1933 også tilflugt i Danmark.

Men i forhold til de store tilflugtslande som Frankrig og Tjcekoslovakiet – og senere England og USA – kom kun forholdsvis få her til landet. 30'erne igennem opholdt der sig årligt mellem 1.000 og 2.000 flygtninge i Danmark, mens et langt større antal – skønsmæssigt 20.000 – passede landet som transit-flygtninge. Hovedparten af flygtningene var ofre for antisemitismen. I forhold til de fleste andre tilflugtslande var andelen af landflygtige, der var politisk aktive og oftest organiserede antifascister, 3-5 gange så stort her i landet.

Under henvisning til landets økonomiske vanskeligheder og af frygt for og

tilpasning til de fascistiske magthavere ydede den danske regering kun Hitler-flygtningene et betinget asyl. Kommunistiske flygtninge kunne ikke få nogen egentlig opholdstilladelse. Med skiftende held søgte man i stedet for at komme af med dem og få dem til at søge om indrejsetilladelse til Sovjetunionen.

Man var mere end tilbageholdende med at give arbejdstilladelse. De flygtninge, der var under mistanke for at ville fortsætte deres antifascistiske virke fra eksilet i Danmark, fik et strengt pålæg om at forholde sig politisk passive. Dermed kriminaliseredes en ellers lovlig politisk virksomhed. Hitler-flygtningenes forhold betød, at de var afskåret fra at deltage i det almindelige samfundsliv.

Da opnåelsen af opholdstilladelse forudsatte, at man ikke faldt det offentlige til last, var de fleste flygtninge henvist til privatpersoners og hjælpekomiteers understøttelse. På dette felt ydede mange, og ikke mindst danskere der selv var berørt af tidens arbejdsløshedsproblemer, en betydelig og uselvsk indsats.

Skærpelse af flygtningepolitikken

■ I takt med forværringen af det internationale klima, som skyldtes den tyske fascismes voksende aggressivitet udadtil og skærpede terror og antisemitisme indadtil, blev flygtningepolitikken i Danmark og de øvrige europæiske tilflugtslande skærpet.

Asylvilkårene kom under angreb. Det ramte især nytilkomne flygtninge, der søgte at undslippe de antisemitiske overgreb. I anden halvdel af 30'erne og ikke mindst i de to sidste førkrigsår fik

de Hitler-flygtninge, der af de danske myndigheder blev betragtet som »jødiske« flygtninge, stadig større vanskeligheder med at få asyl her i landet.

I de første år efter 1933 var selve flygtningebegrebet i grunden slet ikke genstand for egentlig overvejelse. Hedtoft-Hansen udtalte dog allerede under et møde i et ministerielt flygtningeudvalg i 1934, at ofrene for antisemitismen ikke var »virkelige politiske flygtninge«. I modsætning hertil fremhævede Mosaik Trossamfundets repræsentant, Karl Lachmann – med rette – »at det i Tyskland for tiden faktisk var en politisk forbrydelse at være jøde«. Men også i Danmark blev det almindeligt at skelne mellem »jødiske« og »politiske flygtninge«.

Dermed overtog man ukritisk en sontring og et tvivlsomt flygtningebegreb, der var blevet defineret af de tyske nazister i deres opgør med deres politiske modstandere og erklærede fjender.

Et tvivlsomt flygtningebegreb

■ Som følge heraf blev myndighedernes holdning til og behandling af de »jødiske flygtninge«, der i sig selv heller ikke udgjorde nogen ensartet gruppe, præget af en vis usikkerhed.

Af et referat fra Justitsministeriet, der i januar 1936 blev fremlagt under et møde om flygtningespørgsmålet i Udenrigsministeriet, fremgår det således, at disse flygtninge for det meste fik en tidsbegrænset opholdstilladelse (3-6 måneder), når de først var sluppet ind i landet, og hvis de selv eller gennem støtte fra anden side kunne sørge for deres underhold. Arbejdstilladelser kunne de i princippet kun få, når deres virksomhed som selvstændig nærings-

drivende var til gavn for dansk økonomi.

Holdningen til ofrene for antisemitismen blev mere udtalt afvisende i de følgende år. I en kronik i Socialdemokraten (27.-28.4.1937) hævdede justitsminister Steincke, at begrebet »politisk flygtning« af humane grunde var blevet udvidet, »således at vi som flygtninge betragter personer, som godtgør eller dog sandsynliggør, at de på grund af deres politiske overbevisning, *race* (min understregning) eller samfundsopfattelse udsætter sig for betydelig straf eller anbringelse i koncentrationslejr ved at vende tilbage til hjemlandet«.

Samme sted finder man dog også det

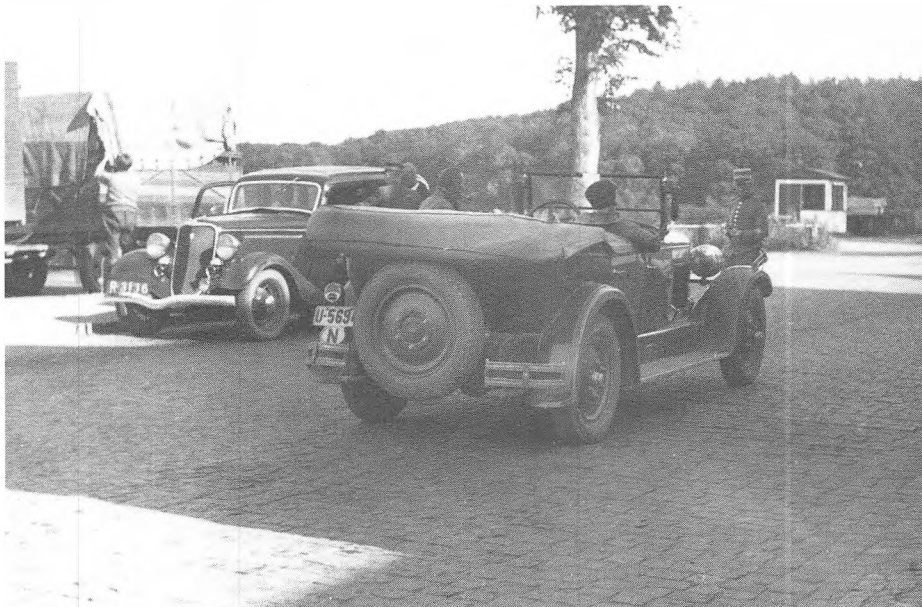
modsatte synspunkt. »Man vil således let kunne forstå, hvor umuligt det ville være for et lille land som Danmark at lukke døren op på vid gab for alle dem, der slet ikke er politisk flygtning i gammeldags betydning af ordet...«

Udtrykkeligt anførte justitsministeren, at den racistiske ægteskabslovgivning og de skærpede steriliseringsbestemmelser, som han tilmed karakteriserede som »almindelig borgerlig lovgivning«, ikke var tilstrækkelig grundlag for at kunne opnå anerkendelse som flygtning.

På tilsvarende måde formulerede justitsministeren regeringens holdning under finanslovsdebatten i november

At ankomme til de danske grænsestationer ved Padborg og Kruså syntes uhyre fredeligt endnu i 1920'erne og begyndelsen af 1930'erne. Men for flygtninge fra Hitlertyskland var der

*ikke megen fred at hente her: Mange blev afvist eller fik en tidsbegrænset opholdstilladelse, før de sendtes tilbage f.eks. via Kruså.
(Det kongelige biblioteks billedsamling).*

1937, da den radikale Valdemar Sørensen kritiserede det af myndighederne brugte flygtningebegreb. Med rette sagde det radikale folketingsmedlem, at »den regel, at tyske emigranter af jødisk afstamning f. eks. almindeligvis ikke betragtes som landflygtige af politiske grunde, vil dog næppe kunne stå for historiens dom«.

Flygtningebølgen i 1938

■ Da Hitler-Tyskland i marts 1938 indlemmede Østrig i sit umiddelbare magtområde, og der derved blev udløst en ny flygtningebølge, understregede Steincke under Folketingets debat om den daværende udlændingelov endnu tydeligere, at ofrene for den antisemitiske og racistiske lovgivning i Hitler-Tyskland ikke var omfattet af asylretten.

Som det fremgår af forhandlingerne i et nordisk flygtningeudvalg i juni samme år, betragtede regeringen asylretten principielt som »en ret for tilflugtsstaten at indrømme den flygtede et fristed, således at han ikke kan udleveres til sit hjemland, og uden at hjemlandet kan optage det således ydede asyl som en uvenlig handling.

Derimod giver asylretten ikke flygtningen selv noget krav overfor tilflugtsstaten«. Dette asylretsbegreb tog udgangspunkt i folkerettens principper, der kun vedkendte sig stater. I modsætning hertil var der i den udlændingelov, der havde gyldighed indtil efteråret 1986 nedfældet et asylretsbegreb, der indrømmede flygtningene et entydigt retskrav.

I lyset af den nye flygtningestrøm i foråret 1938 blev flygtningepolitikken forskelsbehandling mere udpræget. Mens man fastholdt den hidtidige re-

striktive politik overfor de flygtninge, der havde fundet tilflugt i Danmark, blev kursen skærpet overfor dem, der søgte at komme ind i landet.

Det skete administrativt gennem en instruks til de danske repræsentationer i udlandet og grænsekontrolstederne. Idet man af hensyn til forholdet til Hitler-Tyskland ikke ville indføre et

generelt visumskrav overfor tyske statsborgere, blev det bestemt, at man skulle afvise dem, der ikke ville eller ikke kunne vende tilbage til hjemlandet og som ikke var »politiske flygtninge« i gængs forstand.

Bestemmelsen var direkte møntet på de flygtninge, der var ofre for antisemitismen, og den fik den tilsigtede virk-

ning. Af ialt 527 personer, som mellem 1.7. og 1.10.1938 søgte at indrejse til Danmark, blev 291 direkte afvist ved grænsen og 55 fik kun lov til at passere grænsen, fordi de var i stand til at dokumentere, at der kun ville blive tale om et transitophold. I forbindelse med den skærpede indrejsekontrol kom Danmark til at nyde godt af, at de fascistiske myndigheder på initiativ fra Sverige og Schweiz fra oktober 1938 indførte det røde »J«-stempel for pas for borgere, der var omfattet af de antisemitiske bestemmelser.

Det gjorde det selvsagt lettere at udskille de ikke-ønskede ved grænsekontrolstederne. Samtidig blev det indskærpet overfor landets repræsentationer i udlandet, at indehavere af pas med »J«-stemplet ikke kunne få noget indrejsevisum, uden at der forinden var indhentet en særlig tilladelse fra Justits- eller Udenrigsministeriet.

Ifølge Justitsministeriets opfattelse kom denne ordning til at fungere tilfredsstillende. I et referat om flygtningespørgsmålet fra ministeriet hedder det: »det drejer sig jo faktisk talt udelukkende om jøder, og det er efterhånden kun få, som slipper igennem paskontrollen«.

Kritik af flygtningepolitikken

■ Den mere restriktive flygtningepolitik blev kritiseret i Arbejderbladet (3.9. 1938), der kunne berette, at ofrene for antisemitismen blev afvist som subsistensløse og som ikke-politiske flygtninge. Afvisningen gjaldt også dem, der blot ville bruge Danmark som transitland. Oplysningerne blev overfor avisen bekræftet af vice-politichefen Begtrup-Hansen, der dog søgte at

give det udseende af, at kun få var blevet afvist.

Justitsministeriet afviste ansøgninger om visum og indrejsetilladelse, selv om flygtningene kunne henvise til rimelige begrundelser for deres anmodning. Det var tilfældet når de allerede havde indrejsetilladelse til et andet land og derfor kun anmodede om et transitophold. Og der var eksempler på flygtninge, der havde pårørende, som på et tidligere tidspunkt havde fundet tilflugt i Danmark, eller når de havde familiedemedlemmer, som allerede befandt sig i koncentrationslejre. Endelig var der flygtninge, der blev afvist når de som følge af antisemitiske overgreb havde mistet deres arbejde, men gennem Rask-Ørsted-fonden havde fået tilbud om at komme her til landet.

Flygtningeskæbner

■ En tidligere Hitler-flygtning fortæller, at hun sammen med sin familie i

en gruppe på omkring 35 flygtninge fra Østrig søgte at komme med skib fra Stettin til Finland. I Helsinki blev de imidlertid afvist. Herefter gik turen tilbage til Stettin, hvor alle undtagen denne ene familie blev taget i forvaring af de fascistiske myndigheder. Mod at skrive under på ikke nogensinde at vende tilbage til Tyskland fik familien af ukendte årsager af Gestapo nye pas uden »J«-stemplet, og de blev sendt med en turistdamper til København.

Her lykkedes det at komme i land som almindelige tyske turister. Men en uge senere mødte politiet op hos familien, og pålagde den at forlade landet, fordi man ikke ville anerkende dens flygtningegrundlag.

Inden 1933 havde faderen været skotøjsfabrikant i Berlin. Som følge af fascismens etablering blev familien tvunget til at gå i landflygtighed i Østrig, som var moderens hjemland. Her fik faderen mulighed for at arbejde i svigerfaderens restaurant. Efter

Østrigs besættelse betød den første antisemitiske terror, at faderen sammen med mange andre blev tvunget til at »rengøre« Wiens gader under slag og forhånelser. Da familien slap ud af Østrig, fik man kun lov til at tage 10 mark og håndbagage med sig.

Pålægget om at forlade Danmark blev imidlertid udsat, idet faderen var blevet syg og moderen sammen med den ældste af de tre døtre indleverede en lægeerklæring til politiet. Myndighederne forlangte dog, at to af pigerne skulle ud af landet straks. Kun modernens energiske protest mod at sende de to, der kun var 15 og 17 år gammel, alene på en uvis rejse, fik politiet til at frafalde sit forlangende.

Da faderen et par måneder senere døde, fik den øvrige familie lov til at blive i Danmark. Denne – efter omstændighederne – lykkelige udgang står dog overfor et ukendt antal af tragiske tilfælde.

I juni 1939 berettede Arbejderbladet (22.6.1939) om en Hitler-flygtning, der i april samme år var kommet til Danmark på et transitvisum med gyldighed indtil begyndelsen af juni. Han indlogerede sig på et hotel i København og blev indført i politiets kontrolkartotek. Da politiet på dagen for visumets udløb ikke havde fået nogen afmelding, sendte man ham en af de sædvanlige tilsigelser om at møde på politigården. Men flygtningen dukkede ikke op. Der blev sendt en ny tilsigelse. Aftenen forinden den nye termin tog flygtningen livet af sig.

»En bagatel«

■ En anden østrigsk Hitler-flygtning var sejlet til København og kunne her ubemærket passere paskontrollen. Sult

og nød tvang ham en uge senere til at henvende sig til politiet, der straks udviste ham med tilhold. Den 30.8.1939 blev han af politiet bragt om bord på dampen »Vistula«, der skulle til Stettin. Da skibet passerede Tre Kroner, sprang flygtningen over bord, svømmede i land og forsvandt.

Episoden blev i en rammende og beskæftigende artikel omtalt i Kristeligt Dagblad (1.9.1939) under overskriften »En bagatel«: »Hvad rolle spiller et enkelt menneskelig i det store kaos? Det er sentimentalitet og tidsspilde at beskæftige sig med det. Men da det nu tilfældigvis er den danske stat, der er blevet herre over dette menneskes skæbne, og da affæren udspilles lige udenfor vor egne vinduer, kan vi måske alligevel få lov at ofre et par linier«.

Herefter nævnes de allerede omtalte forhold og artiklen fortsætter: »Alt, hvad man kunne gøre på »Vistula«, var at sende en meddelelse om det skete til selskabets kontor, hvorfra der atter gik bud til politiet. Og nu er der, oplyses det, sat en større eftersøgning i gang for at finde ham. Det hele er ret dagligdags. Den slags flugtforsøg er man vant til.

Man må prise sig lykkelig, når det kun er en enkelt forkommen jøde, der drejer sig om, og ikke en hel skibsladning. Det vil næppe heller vare længe, før politiet får ham fat, eller sulten påny tvinger ham til at melde sig. Hvis han da ikke foretrækker at spare politiet både her og i Tyskland for videre ulejlighed, ved selv at gøre en ende på lidelserne. Slutresultatet bliver sandsynligvis i alle tilfælde det samme.

Kristenpligt

■ Men foreløbig gør politiet altså sin pligt og arrangerer »større eftersøgning«. Den danske stat må befri sig for ubudne og subsistensløse gæster. Det er det enkelte menneskes kristenpligt at elske sin næste, at give de sultne at spise og at komme de uskyldigt forfulgte til hjælp og undsætning. Og det er statens pligt at jage en sådan stakkel og overantvorte ham til sine fjender uden at bekymre sig om, hvordan hans skæbne bliver. For der må være lov og orden i et land.

Det hele er som sagt en bagatel. Næppe værd at nævne i en sådan alvorlig stund, hvis det ikke lige var det, at i det svælg, der er rejst mellem, hvad der er pligt og moral for det enkelte menneske og for staten, i det svælg finder vi en af hovedårsagerne til, at verden idag ser ud, som den gør. Der er god nok forbindelse mellem denne lille forfulgte jøde og situationen i sin helhed«.

Eftersøgningen gav allerede samme dag resultat og flygtningen blev fængslet på dagen for verdenskrigens udbrud. Med støtte fra kvækerne blev han imidlertid løsladt i oktober 1939. Herefter fik han understøttelse fra kvækerens »Vennernes Samfund« og i foråret 1940 fra Komiteen til støtte for landflygtige åndsarbejdere.

Dermed var vanskelighederne imidlertid ikke forbi. 18.1.1941 blev han påny anholdt og 15.2.1941 overført til Horserød, der i sommeren 1940 var blevet indrettet som interneringslejr for misliebige Hitler-flygtninge. Endnu en gang prøvede de danske myndigheder at slippe af med den uønskede flygtning.

Det viste sig dog, at besættelsesmagten afviste at modtage ham under hen-

visning til hans jødiske afstamning. På dette tidspunkt var besættelsesmagten og Gestapo langt mere interesseret i at samarbejde med danske myndigheder om at jage de aktive antifascister blandt Hitler-flygtningene for at få dem udleveret. Endnu en gang blev den unge flygtning løsladt og i august 1941 lykkedes det for ham at flygte til Sverige.

Afslutning

■ Flygtningepolitikken overfor dem, der søgte tilflugt i Danmark for den nazistiske racisme og antisemitisme i almindelighed og myndighedernes fremfærd i det sidstnævnte tilfælde var yderst kritisabel. Der var endnu lang vej – der blandt andet førte over den fascistiske værnemagts nederlag ved Stalingrad og augustoprøret i 1943 i Danmark – til oktober 1943, da den storstilede hjælp sikrede, at besættelsesmagtens antisemitiske aktion her i landet slog fejl.

Det var måske et held, at samarbejdsregeringen ikke på et tidligere tidspunkt var blevet stillet overfor et krav fra besættelsesmagten om at udlevere andre Hitler-flygtninge end de socialdemokrater og kommunister m.m., der i 1940/41 havde de fremmede herrers afgørende bevågenhed. Den gang blev mere end 100 Hitler-flygtninge udleveret til deres forfølger. En beretning herom falder imidlertid udenfor denne artikels rammer.

Kilder:

Journalsager fra Justitsministeriets 3. kontor, Udlændingesager fra Rigspolitechefens Tilsyn med udlændinge i Rigsarkivet og Socialdemokratiets arkiv i Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

Historisk billedtema

Familiealbum

*På cykeltur til stranden, ca. 1930.
(Privateje)*

I kolonihaven, ca. 1935. (Privateje)

*På besøg i lysthuset, ca. 1930.
(Privateje)*

*Jul hjemme,
1931.
(Privateje).*

*Sammen med
fodboldholdet,
ca. 1920
(Privateje).*

Da fotografiapparatet blev fast inventar i familien, blev der skabt en ny kilde til belysning af en række områder indenfor privatlivets rammer.

Disse områder blev tidligere belyst gennem malerkunsten, men i et omfang, der ikke fortæller om motivernes repræsentativitet i samme udstrækning, som familiealbummet kan i kraft af sin udbredelse.

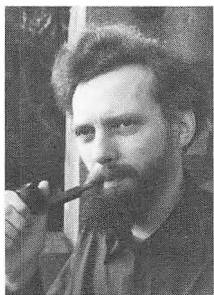
Familiealbummets umiddelbart ensartede og banale billeder kan på fremragende vis fortælle om forskellige fænomeners udbredelse med langt større sikkerhed end malerkunstens spredte eksempler.

psv

Fransk kaper i Kattegat

En væsentlig del af dansk maritim historie handler om kapervæsen. Dr.phil. Anders Monrad Møller har i denne artikel grebet fat om et hjørne af dette emne og fortæller historien om den franske kaperkaptajn Thurots operationer i farvandene omkring Danmark i 1750'erne.

Anders Monrad Møller.

Ordet kaper bringer for en dansker næsten automatisk tanken hen på englandskrigenes tid, da talrige danske småfartøjer løste kaperbrev for efter bedste evne at forsøge at opsnappe priser i sund og bælt, hvor de engelske handelsskibe passerede til og fra Østersøen.

I næste omgang erindrings man sig den forudgående tid i 1700-tallet, da den neutrale danske skibsfart under de store søkrige til tider var hårdt plaget af specielt engelske »privateers«, som opbragte stribevis af mere eller mindre uskyldige danske og norske fartøjer.

Noget mindre påagt er det vel, at stormagtsopgør til søs uundgåeligt gav problemer med kapere, som opererede så at sige på det neutrale Danmark-Norges dørtrin. Eftersom Storbritannien almindeligvis havde overtaget til vands, var det naturligt nok franskmændene, som greb til at udruste kapere, der kun alt for ofte på grund af vind og vejr kom langt østover for at søge tilflugt i norske fjorde eller i den svenske skærgård. Også for kapere var det bekvemt at kunne ty til neutral

havn med priser og for at søge beskyttelse, som det for eksempel var tilfældet under den preussiske syvårskrig i årene 1756-1763.

Kommandørkaptajn Akeleyes rapport

At man i Danmark i disse år skærpede agtpågivenheden, siger sig selv. Man kan blot se på den forholdsordre, som det danske Admiralitet i København i februar 1757 udsendte til samtlige tjenstgørende søofficerer i Danmark og Norge. De blev bedt om at holde øje med alle fremmede kapere og indrapportere om deres bevægelser. Belært af erfaringen har man vidst, hvad man kunne vente sig, og der indløb da også i den følgende tid en strøm af rapporter.

Specielt spændende er en indberetning fra Kommandørkaptajn J. W. Akeleye, som i det tidlige forår 1758 rejste over land fra København til Tønsberg og på vejen passerede Göteborg, hvor den franske kaperfregat *Maréchal de Belle-Isle* overvintrede. Om denne kaper og dens kaptajn,

François Thurot, skulle man komme til at høre adskilligt mere i den kommende tid.

En afmastet fregat

Thurots togt var begyndt i juli 1757, da han med *Maréchal de Belle-Isle* udgik fra St. Malo i følge med tre andre, mindre franske kaperfartøjer. Den første dramatiske hændelse var det uafgjorte sammenstød allerede i Kanalen med den engelske orlogsfregat *Southampton*, som med sine 32 kanoner kunne mønstre en bredside et enkelt skud stærkere end *Maréchal de Belle-Isle*.

Vel ude af dén batalje, som i tekst og tegning blev foreviget i logbogen, fulgtes François Thurot i den kommende tid af det ene uheld efter det andet. I tiden fra august til oktober havarerede *Maréchal de Belle-Isle* hele tre gange – den blev i hårdt vejr mere eller mindre afmastet og måtte til Vlis-singen for at reparere. Tredie gang skete det dog så langt oppe i Nordsøen, at *Maréchal de Belle-Isle* drev op under Shetlandsøerne.

Som tegningen fra logbogen viser, har det været noget af en rulletur for de 300 ombordværende på det totalt af-mastede skib. Årstiden var absolut ikke den bekvemmeste til nordsøejlads, men det lykkedes på Shetlandsøerne at få skibet så meget i stand, at man kunne gå vestover og ankre op i Bergensfjorden. Det var i midten af oktober, og hermed gjorde François Thurot sin entré i dobbeltmonarkiet Danmark-Norges farvande.

Thurot i Bergen

I Bergen kunne den foreløbig noget

François Thurot, 1727-1760.

uheldige helt tage fat på de nødvendige reparationer. Pengemangel var et problem, som dog klaredes ved en henvendelse til den franske ambassadør i København, der tilsagde Thurot al mulig assistance.

Ombord på fregatten var stemningen på lavpunktet. Efter mere end tre måneder var det stort set ikke blevet til noget med togtets egentlige formål, at tage priser, så en del af besætningen var indstillet på at desertere. Men forholdet mellem Thurot og de lokale myndigheder var ikke værst. I Bergen har man næppe været alt for begejstrede for bortløbne kapergaster, så man stillede et fængsel til rådighed for kaptajnen, som dér kunne opbevare de utilfredse. De blev siden bragt ombord umiddelbart før afsejlingen.

Lidt bryderi kom det dog til i Bergen, da folk fra *Maréchal de Belle-Isle* med magt fratog et andet fransk skib en del af dets ladning – det så ikke godt ud, at sådant gik for sig, hvor den dansk-norske konge havde suverænitet.

Men ellers spændte opholdet så godt af, at den *engelske* ambassadør i København fandt anledning til at klage over den fine behandling, franskmændene nød godt af.

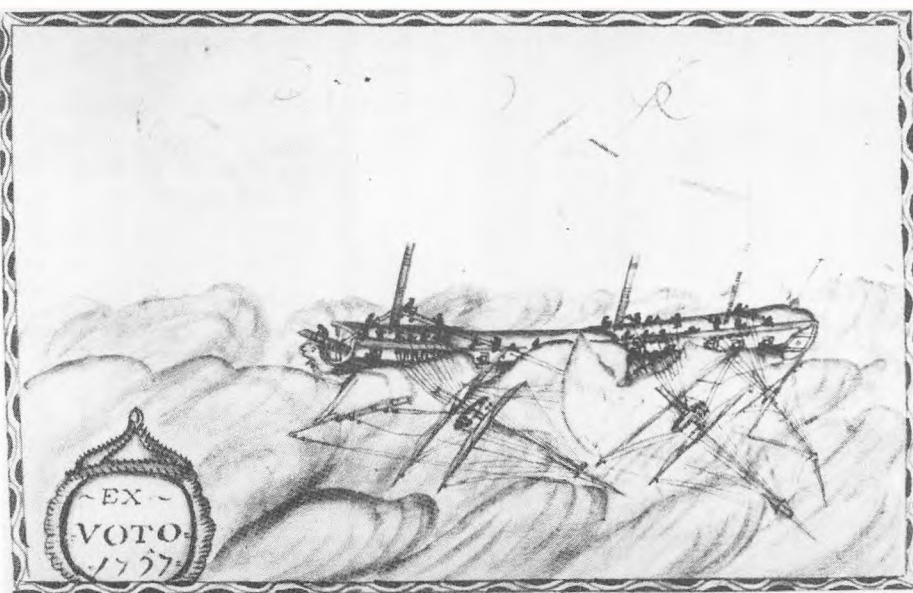
Juledag 1757 stod *Maréchal de Belle-Isle* ud fra Bergen og endte så i februar i Göteborg, hvor den danske kommandørkaptajn Akeleye på sin vej til Norge, som nævnt, observerede skibet.

Thurot i Göteborg

Den franske kaperkaptajn havde heller ingen grund til klage over modtagelsen i Göteborg, hvor der ikke var noget i vejen for, at den svenske flåde mod behørig betaling overlod ham både kanoner, krudt og kugler, stærkt tilskyndet af den franske ambassadør i Sverige.

Men efter mere end et halvt år var mandskabet nu for alvor blevet træt af Thurot, som måtte konstatere, at det efterhånden var lykkedes en del at rømme. Situationen kompliceredes af, at en del svenskere og en enkelt nordmand ombord på *Maréchal de Belle-Isle* henvendte sig til myndighederne med en hjertegribende bøn om hjælp til at slippe bort. Nogle var blevet forhyret i Bergen, andre var blevet hentet ud fra fangehuset i St. Malo og overtalt til at påmønstre for en seks måneders periode. Hvordan det gik dem, forlyder der ikke noget om.

Derimod fastslog de svenske myndigheder, at det ikke var tilladt Thurot at hverve svenske søfolk i Göteborg, dem havde man brug for til sin egen flåde. Ikke desto mindre ser det ud til, at François Thurot alligevel skaffede sig supplerende mandskab. Den tidligere nævnte Kommandørkaptajn Ake-

Da *Maréchal de Belle-Isle* for tredje gang på tre måneder mistede sine master i en efterårsstorm på Nordsøen.

leye forklarede, at han med en Dragørskipper skulle have fået 30 mand fra København.

Et andet af Thurots initiativer kom tillige til at vække nogen opsigt. Af en svensker købte han en lille jagt, som indtil da havde været i fart mellem Göteborg og København med sild. Jagten blev omdøbt til *Coureur*, den blev bemanded og armeret for at kunne bruges som hjælpefartøj.

Et par snese priser

I maj måned var *Maréchal de Belle-Isle* og *Coureur* klar til aktion, og fra Kattegat og Nordsøen indkom siden en strøm af engelske priser til Göteborg og til Kristiansand i Norge. François Thurot fik nu endelig heldet med sig og

grundlagde i sommeren 1758 sit ry som en af de skrappeste franske kaperkaptajner.

Den lille svenske jagt, nu *Coureur*, havde naturligvis et tilpas uskyldigt udseende, som kunne narre forbigående, der var vant til at se netop denne lokale type i anderledes fredeligt ærinde. Selv anvendte Thurot dansk flag på *Maréchal de Belle-Isle*, når der skulle snappes skibe ud af britiske konvojer.

Englændernes reaktion var naturligvis at sende fregatter afsted på jagt efter Thurot, men uden held. Enten flygtede franskmændene ind i den skærmende skærgård eller de tog kampen op med ikke ringe held. Endnu en fransk kaper var kommet til, og i fællesskab havde de klaret sig overfor to små engelske

fregatter. Den danske kaptajn F. C. Kaas observerede dem efter kampen liggende ved Flekkerøy udfor Kristiansand han var da på vej til Middelhavet med de to danske fregatter *Møn* og *Hvide Ørn*.

En anden engelsk reaktion gik ad diplomatiske kanaler. Allerede, da den lille *Coureur* var blevet udrustet, havde man i Sverige været klar over, at her kunne der gøres indsigelser, idet en kaperkaptajn næppe kunne være berettiget til i svensk havn at udstede kaperbrev til et fartøj af svensk oprindelse.

Lige præcis dette forhold gav da også den engelske ambassadør i Danmark anledning til at rette henvendelse til udenrigsministeren, J. H. E. Bernstorff. Når Danmark kom ind i billedet, skyldtes det naturligvis, at priserne også gik til norske havne, og således adspurgt, svarede man fra dansk side, at dette med på den måde at udstede kaperbreve i det fremmede, det var naturligvis ganske utilbørligt. Men i øvrigt kunne man jo dårligt fra dansk side foretage sig noget videre i denne sag. Og det svar var så, hvad ambassadøren måtte gå med.

Thurot fortsatte uhindret, men ragede til sidst uklar med de svenske myndigheder, da han i juli måned gentog sit nummer fra Bergen med at fratage et fransk skib en del af dets ladning – vel at mærke i neutralt farvand. Det vakte pinlig opmærksomhed. Thurot sejlede fra Göteborg for sidste gang i denne omgang i august.

Hjem over Færøerne

Turen gik derefter nordover for at undslippe en engelsk eskadre, og det kom til et kort besøg på Suderø, den sydlig-

ste af Færøerne. Tredive mand blev sat i land ved Porkeri for at skaffe proviant og fik tilkøbt sig seks køer. Det var, hvad bønderne mente, de kunne undvære.

Helt høfligt kan man ikke betegne franskmændenes adfærd, idet de truede med at komme tilbage for at hente mere, og for at sætte trumf på nedskøden af officererne den stedlige tyr, som stod på marken. Derefter betalte han dog anstændigvis for den ved at lægge seks rigsdaler på en sten. Man gætter på, at betalingsmåden skyldtes, at tyrens ejermænd på dette tidspunkt

havde fjernet sig noget fra skuepladsen.

Færden gik videre med et smut til Irland, derefter igen til Færøerne, hvor man skaffede sig mere proviant i form af 30 får og ni køer; derefter lagde *Maréchal de Belle-Isle* ind til Bergen, hvor der afleveredes 270 fanger, og endelig i slutningen af november sattes kursen mod Ostende, hvortil man ankom en 9. december. Senere sejlede kaperfregatten til Dunkerque til oplægelse og afmønstring efter et togt på halvandet år. Det var i »sommersæsonen« 1758 alt i alt blevet til henved 40 priser, og kaptajn François Thurot var

nu et meget kendt navn i nordiske farvande.

Dansk efterspil

Besøg af franske kapere var noget, et neutralt land måtte være indstillet på at finde sig i. Deri var der intet, som stred imod folkeretten. Proviant kunne købes, priser sælges og fanger bringes i land, og endelig har det muligvis hjulpet Thurot ikke så lidt, da han faktisk havde en regulær bestilling som fransk søofficer.

Det åbnede i det mindste dørene til

Således blev Bergen fremstillet i 1752 i Erik Pontoppidans »Norges Naturlige Historie«. Og sådan så byen også ud, da François Thurot ankrede op ved byen.

hans eget lands udsendinge. Derimod ramte det et ømt punkt, når en fransk kaperkaptajn, han være nok så meget søofficer, begyndte at forhyre landets egne søfolk. Her satte svenskerne grænsen, og det samme gjorde det danske Admiralitet. Man gad gerne vide, hvor mange danskere og nordmænd, der egentlig var ombord på Thurots skibe, men det vil næppe nogensinde blive opklaret.

Kommandørkaptajn Akeleyes rapport om de 30 mand fra København kan ikke kontrolleres, men dén oplysning har under ingen omstændigheder vakt glæde i den danske hovedstad. Her gjorde man sig sine overvejelser, idet man udmærket var klar over, at mange danske søfolk var i fremmed tjeneste. Blot blev det nu udtrykkeligt forbudt at forhyre på fremmede kaper, og en plakat, en offentlig kundgørelse herom, udsendtes i februar 1759.

Gjorde folk det alligevel, skulle de straffes »på kroppen og på pengene« – efter krigen kunne man så bare give »generalpardon«, almindelig amnesti, for at lokke de danske og norske søfolk hjem igen. Men dette sidste stod der begribeligvis ikke noget om i plakaten.

Det egentlige ansvar for dette danske administrative initiativ kan man roligt tillægge kaptajn Thurot. Men hvis man i øvrigt i Danmark håbede på ikke mere at skulle høre eller se noget til kaptajn François Thurot og hans *Maréchal de Belle-Isle*, så blev det håb i allerhøjeste grad beskæmmet, selvom de senere begivenheder, for så vidt de berørte danske autoriteter, først og fremmest udspandt sig noget nordligere end i Kattegat, nemlig på Færøerne.

Handelsforvalteren i Torshavn udførte denne regning, som Thurot satte sit segl under. Siden blev den ganske rigtigt betalt af den franske ambassadør i København. Så på den måde blev man ikke snydt.

Franske invasionsplaner

I Frankrig syslede man – som så ofte både før og efter – med invasionsplaner. Når vejret var til det, skulle en mængde fartøjer smutte over Kanalen, og England erobres. Det *måtte* kunne lade sig gøre. I år 1759 var det tanken, at et hovedangreb skulle sættes ind i Essex, mens der som afledning skulle foretages skinangreb både på den skotske og den irske kyst. Og det var i denne sidste del af foretagendet, kaptajn François Thurot med *Maréchal de Belle-Isle* var tiltænkt en hovedrolle.

Foreløbig var kaperhelten fra Katte-

gat dog i økonomiske vanskeligheder, idet den franske ambassadør i Danmark på en eller anden måde – man kan selv gætte hvordan – var bibragt det indtryk, at det havde været en kongelig fransk fregat, der i Bergen skulle hjælpes. Da det nu viste sig, at det i realiteten drejede sig om et privat kaperforetagende, sad pengene ikke så løst, og der blev en overgang gjort udlæg i *Maréchal de Belle-Isle*. Men tingene ordnede sig, blandt andet takket være Thurots gode kontakter til de højeste franske autoriteter.

Thurots del af invasionsprojektet skulle klares af en eskadre sammensat af private såvel som kongelige, fem ialt, hvortil kom et mindre fartøj til recognoscering. Den samlede besætning var på godt 700 mand, hvortil kom mere end 1250 soldater under brigadegeneral Flobert, der skulle stå i spidsen for tropperne, når de var gået i land. Men til søs var eskadrechefen François Thurot, nu udstyret med alle nødvendige bemyndigelser samt ordrer, kun kendt af ham selv.

Thurot vender tilbage!

Eskadren udgik fra Dunkerque, hvilket var ensbetydende med, at den engelske blokade skulle brydes. Vind og vejr var bestemmende for, hvornår det kunne lade sig gøre, og det blev muligt i midten af oktober 1759 – igen en ubehagelig årstid.

Thurot satte kursen mod kendte farvande, tyrede ind i Kattegat og arrive-rede Göteborg efter at have været elleve dage i søen. Vejret havde været så hårdt, at en del reparationer var nødvendige. Opholdet i Göteborg blev imidlertid kort. I Sverige var man nu

meget bange for, at englænderne skulle iværksætte en blokade af byen, og af samme grund var Thurot ivrig efter at komme videre.

Det blev til afsejling i midten af november og ankomst til Bergensfjorden få dage senere. Da manglede en af fregatterne, som simpelthen var returneret, antagelig fordi de ombordværende var opfyldt af mistro til det hele foretagende. Fire officerer var allerede deserteret i Göteborg.

Hen i december fortsatte fregatterne, nu fire i tallet, til Færøerne, hvor de med dansk flag vajende lige inden årsskiftet kunne ses ankre op ved Vestmanna.

Panik og proviantering på Færøerne

Tilsynkomsten af fire store skibe med over 1000 mand på denne tid af året vakte berettiget opstandelse. Meget fyldige beretninger foreligger om, hvad som hændte, og det korte af det lange er, at den øverstkommanderende, en løjtnant, i denne situation kom grundigt op at skændes med såvel landfoged som lagmand. Ordre og kontraordre svirrede i luften, og siden klagede man over hinanden til København.

Meget bedre var det ikke ombord på den franske eskadre, hvor brigadegeneral Flobert og eskadrechef Thurot ligeledes skændtes på det hjerteligste. Kun én ting var franskmændene tilsyneladende enige om, nemlig behovet for proviant og beklædningsgenstande, specielt strømper.

Der leveredes 1000 par strømper, men vanskelighederne var store, når det gjaldt kvæg, får og korn. Færøernes vinterbeholdning var afstemt efter

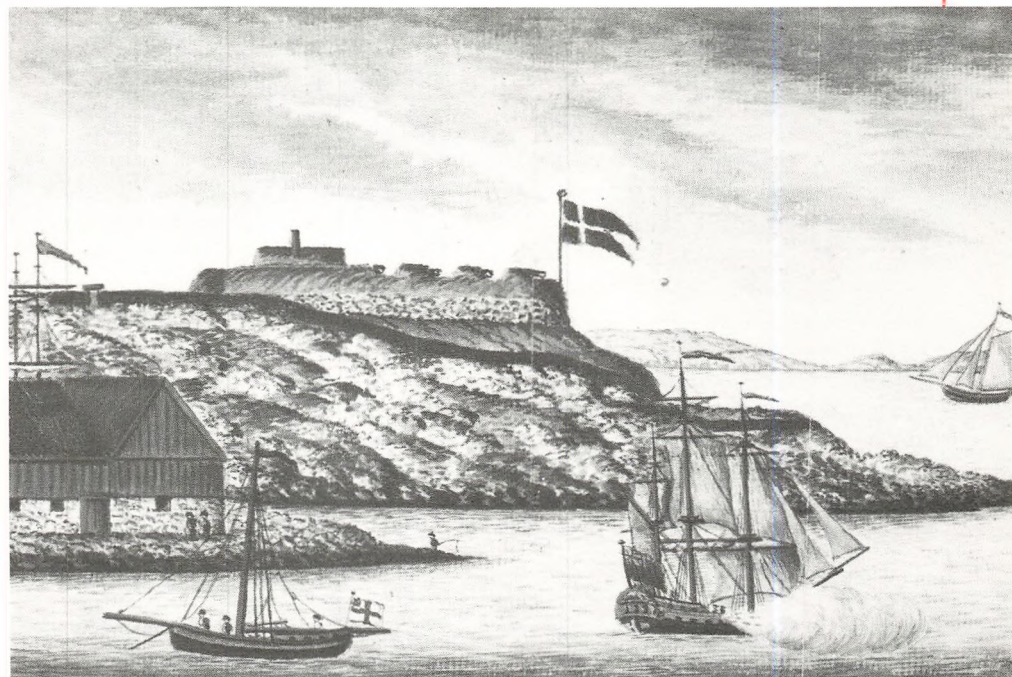
øernes eget behov, og besætningerne var på laveste niveau – der var slaget for vinteren. Men der blev skrabet sammen, hvad sammenskrabes kunne, i alt 130 stykker kvæg og 631 får, hvortil kom 72 tønder byg, 140 potter cognac. 151 pund sukker, 100 pund tobak, og hvad der ellers kom til at stå på handelsforvalterens regning, som Thurot satte sit segl under – den franske ambassadør i Danmark skulle klare betalingen.

Færingeme har været i en kattedpine.

Hvor magten lå i en sådan situation, var der ingen tvivl om. Og den overvejende stemning var øjensynligt for at imødekomme »besættelsesmagten« i frygt for, at der ellers kunne hændes det, som var værre. Men man spørger sig selv, om man på øerne faktisk kunne undvære alle disse varer, og om ikke franskmændene lidt mere mætte og lidt mindre frysende efterlod en del færinges, som blev temmelig sultne den vinter? Men der har måske også været nogle, der tjente på hele denne affære?

Således så Thorshavn ud i 1782, da danskeren Jens Christian Svabo besøgte Færøerne. Han lavede en række tegninger fra sit besøg og en rapport til den danske centraladministration om de

økonomiske muligheder på øerne. På Thurots første tur til Færøerne kom han kun til det sydligste af øerne, men da han vendte tilbage i 1759-60 sejlede han også til Thorshavn.

Maréchal de Belle-Isle i kamp med den engelske fregat Southampton.

Invasion i Irland

I slutningen af januar kom Thurots eskadre endelig mod sydvest og befandt sig kort efter i meget dårligt vejr nord for Londonderry. Her stak endnu en fregat helt på egen hånd næsen hjemad og da man kort tid efter fik besked om, at den franske hovedinvasion af den engelske flåde var blevet kvalt i fødslen, var den hele aktion sådan set blevet meningsløs.

Der er ingen tvivl om, at Thurot kunne have fået alle med sig, hvis han på dette tidspunkt var vendt hjem. Men eskadrechefen ville fortsat invadere, og det gjorde man så ved Carrickfergus nordvest for Belfast. Det blev en let opgave for brigadegeneral Flobert i spidsen for sine tropper at tvinge den lille besætning til overgivelse, hvorimod det ikke lykkedes Thurot at få

ham overtalt til at skynde sig mod Belfast, hvor man blandt andet ville kunne vente at finde højst nødvendige forsyninger. I Carrickfergus lagde man så hånd på al den proviant, som overhovedet kunne opledes, og soldaterne stjal tøj og tømte blandt andet den lokale klædehandlers lager.

Men ellers var situationen den, at der sådan set ikke var mere at gøre på land. Man kunne vente en britisk reaktion med det første, så efter at have tømt Carrickfergus for fødevarer indskibedes tropperne igen, og tanken var her efter at sejle sydpå gennem farvandet mellem Irland og England.

Søslaget ved Jurby Point

Da man var kommet et stykke syd for bugten ved Belfast, sigtede man tre engelske fregatter, en eskadre under kaptajn Elliot. Thurot, som antagelig ikke har været særlig optimistisk med hensyn til sine egne kampduelighed, flygtede sydover, men blev indhentet ved Jurby Point, det nordvestligste punkt på øen Man.

Her blev Thurot den 28. februar 1760 tvunget ud i sin sidste batalje med *Maréchal de Belle-Isle*. De to andre franske fregatter holdt sig helt eller delvist ude af kampen, og François Thurot, som ikke ville overgive sig, var chanceløs. Skydningen ophørte først, da *Maréchal de Belle-Isle* var et synkefærdigt vrak og François Thurot dræbt. Så overgav samtlige franskmænd sig og kaptajn Elliot kunne sejle bort med fem stort set uskadede og én sønderknuet fregat.

Øjeblikkets helt var kaptajn Elliot, som blev fejret, fik præster, blev »præsenteret« ved hoffet og forfrem-

met med tildelingen af kommandoen over et 60-kanoners linieskib. Men selvom man altid hævder, at sejrherrene skriver historien, så viser det sig i dette tilfælde at være ganske modsat – der er blevet skrevet mere historie om taberen. Så vidt vides, er der ikke siden nogen, som har interesseret sig særligt for John Elliot undtagen netop i forbindelse med François Thurot, som der til gengæld er ofret ikke så lidt tryk-sværte på.

Forklaringen er ligetil. For et Frankrig fattig på store sejre til søs, var kapere som Jean Bart og François Thurot de helte, man nu engang måtte nøjes med. Og Thurot var ung – kun 32 år – initiativrig og i øvrigt åbenbart en charmerende herre, som gjorde indtryk på folk, det være sig i Göteborg, Bergen eller på Færøerne.

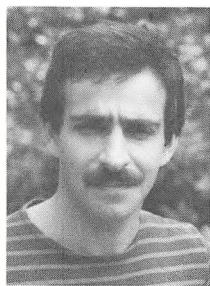
Og når også briter har beskæftiget sig så indgående med ham, turde det skyldes den nydelige sans for at holde med den svage part, som karakteriserer mange engelske skribenter. Og set fra et dansk synspunkt kan det vel være forfriskende til en forandring at beskæftige sig med en fransk kaper i Kattegat.

Litteratur:

Den nyeste bog om François Thurot, hans liv og levned er G. V. C. Young and Caroline Foster: Captain François Thurot, Privateer, Agent Extraordinaire, Smuggler, Saboteur-Elect and Naval Officer.

Tømmermænd

Hvorledes påvirkede den franske revolution menigmand i Danmark? Det spørgsmål har Siden Saxos redaktør Bent Blüdnikow beskæftiget sig med og beretter i »Kilderne fortæller« om den dramatiske uro på Holmen i 1794.

Bent Blüdnikow

1789 blev et afgørende år for europæisk historie. Den franske revolution ændrede radikalt det franske samfund og gjorde begreber som frihed, lighed og broderskab til modeord.

Hvorledes påvirkede den franske revolution Danmark? Ikke i nævneværdig grad synes svaret at være. For vi beholdt jo det enevældige system i mange år. I Frankrig var det nær lykkedes permanent at ændre samfundet, men efter en årrække med tumultariske omvæltninger gled det tilbage i kongedømmets konservatisme.

Vi ved, at der i de første år i Danmark efter revolutionen i intellektuelle kredse i København var en udbredt sympati for omvæltningen. Men denne sympati svækkedes afgørende ved den udvikling den franske revolution tog. Da magthaverne i Paris greb til mere og mere radikale handlinger og i 1793 halshuggede kong Ludvig den 16., var det næsten umuligt for de danske intellektuelle at opretholde sympatien for den franske bevægelse.

Samme år indtraf den såkaldte Posthusfejde i København, hvor bl.a. studenter og soldater kom op at slås i

Købmagergade. Denne ret voldsomme fejde skræmte det pæne borgerskab, deriblandt de fleste akademikere, til at frygte et »pøbelvælde« som i Frankrig.

Det er muligt at følge holdningerne hos de danske intellektuelle, fordi de skrev artikler, breve og erindringer. Og fra bl.a. forfatterne Heinrich Steffens og Knud Lyhne Rahbeck ved vi, hvorledes det borgerlige og akademiske Danmark fik revolutionære tømmere og gled væk fra radikale samfundsanskuelser.

I Frankrig var en af drivkræfterne i revolutionen borgernes kamp for øget indflydelse. De ville have en position, der svarede til deres økonomiske betydning for samfundet. Og de ville derfor også fjerne de privilegier som bl.a. adelen uretmæssigt, mente borgerne, havde erhvervet sig.

Revolutionær i København?

Den drivkraft eksisterede ikke i Danmark. Ganske vist var der nogle få borgere, der forsøgte at være oppositionelle. I Siden Saxo har vi i nr. 1, 1986 bragt Henrik Stevnsborgs og

John Christensens artikel om Michael Brabrandt, som var en af de få borgerlige, der forsøgte at udfordre systemet. Med det sørgelige resultat, at han fik ørerne i statsmagtens maskine og blev dømt til landsforvisning.

Men ud over de borgerlige og akademikerne tilhørte majoriteten af samfundet de lavere sociale lag, og hvorledes var deres holdning til den franske revolution, og hvorledes handlede de i årene efter revolutionen? Det er straks meget sværere at sige noget med sikkerhed om disse lags holdninger. For her er kildematerialet ganske tyndt. Vi har ikke bevaret breve eller erindringer fra denne gruppe mennesker. Ofte var de jo analfabeter, og det er utroligt sjældent, at vi finder skriftligt materiale fra dem.

Der er dog en mulighed for at få noget at vide. København rystedes flere gange i de år af ret voldsomme uroligheder. Det kunne være Posthusfejden i 1793 eller f.eks. den meget omtalte Tømmerstrejke fra 1794, hvor hundreder af tømmervende gik i strejke. Ved at undersøge frekvensen og karakteren af disse uroligheder i politiets arkivalier kan man danne sig et billede af de lavere lags holdninger. Ja næsten da, for det viser sig, at de arrestanter, der blev trukket i retten efter deltagelse i opløb og uroligheder, sjældent gav udtryk for nogen som helst politiske synspunkter. Det kunne skyldes, at de ikke havde nogen. Men det kunne også skyldes, at de ikke ønskede at risikere hårdere straffe.

Tumulter eller oprør?

I en undersøgelse af den folkelige uro i København i perioden 1789 til 1820

Her ses en af Holmens underofficerer, som også var formand for Holmens tømmermænd. Billedet er fra 1792. De menige tømmermænd var ikke bevæbnet med pike, men havde iøvrigt samme påklædning. Søetatens arkiv. Rigsarkivet.

blev resultatet, at det ikke var muligt at påvise nogen bevidst politisk indflydelse fra den franske revolution blandt byens lavere sociale lag. Man kunne dog se en meget betydelig aktivitet, som udmøntede sig i opløb, slagsmål med politi og militær og lignende, som absolut ikke viser tiden under Frederik VI som nogen stille og rolig periode. Men det var min opfattelse, at hovedårsagen til den uro skyldtes befolkningens forsvar for traditionelle rettigheder.

Det var ikke sådan, at urolighederne kunne tolkes som et revolutionært angreb mod enevælden eller dets magtsystem. Tværtimod er indtrykket, at uroen som oftest først startede, når folk følte, at deres retsbevidsthed blev krænket. Det kunne f.eks. dreje sig om, at en mand, som folk på gaden anså for uskyldig, blev arresteret af politiet. Så kunne der let opstå tumulter, og man forsøgte at befri manden.

Dog var der i årene efter den franske revolution en tendens til, at uroen i København antog en voldsommere karakter end ellers, og at frygten for myndighederne var mindsket. Selvom det altså ikke er muligt at se nogen egentlig oppositionel holdning hos de lavere sociale lag i København i politisk forstand, så kan man dog i årene efter 1789 se et meget skarpt forsvar for det, man opfattede som sine traditionelle rettigheder og et større mod til at udfordre politiet og autoriteterne.

Dette forhold afspejlede sig tydeligt i en af de mest markante sager fra årene efter den franske revolution, nemlig uroen på Holmen i 1794.

Bülows dagbog

Holmen var byens største arbejdsplads. På Holmen byggedes og repareredes skibe, og der fandtes en mængde matroser og tømmermænd. Der findes 3 kilder, der belyser den voldsomme konfrontation, der skulle finde sted mellem tømmermændene og myndighederne. Den første kilde er en kort omtale af sagen i den tidligere magtfulde kabinetssekretær Johan Bülow's dagbogsnotater.:

»Da Kron-Prinsen var i Torsdags i Landhusselskabet, maatte han forlade samme, da det blev ham meldt, at Holmens Tømmermænd gjorde Oprør paa Holmen for at faa en af deres Kammerater løs, som var arresteret. Kron-Prinsen ... gik selv ud paa Holmen og talte med Folkene, som bleve rolige, saalænge han var der, men begyndte siden igien, men kom dog ikke til Slottet ... hele Garden til Hest rykkede strax mod dem, man forestillede Oprørerne med det gode at være rolige og da det ei hialp, blev der hugget ind paa dem, og det hialp. Garden paa Slottet blev fordoplet ...«

Harboes brev

Det må dog siges, at Bülow, der året forinden var blevet smidt ud af sit embede af kongen, ikke var øjenvidne til uroen, for han boede slet ikke i København på det tidspunkt.

Derfor er vi bedre stillet med en anden person, der med egne øjne overværede en del af uroen.

Det var den unge Frederik C. L. Harboe, som i februar så en del af hændelsesforløbet. Harboe skulle senere blive kendt som en af de heltemodige kaptajner ved Slaget på Rheden i

Således blev Frederik C. L. Harboe tegnet, efter han havde ydet en hædersfuld indsats under slaget på Rheden i 1801. I 1794, da han overværede uroen på Holmen, var han endnu en ung løjtnant.

Det kgl. Bibliotek

1801, men i 1794 var han endnu en ung løjtnant og tilmed vildt forelsket i Marie Hallager, til hvem han skrev kærlighedsbreve. Mellem kærlighedserklæringerne bragte han også Marie nyheder fra sit virke på Holmen.

Den 8. februar, 2-3 dage efter uroen på Holmen, skrev Harboe til Marie, at en af Holmens tømmermænd var blevet arresteret, fordi han, sammen med andre, havde forsøgt at passere vagten uden passerseddel. Der var ialt 400-500 mænd ved vagten, anslog Harboe, og det kom til slagsmål. Harboe fortæller Marie: »Da han (en officer) hører nogle

af Tømmermændene sige: »Oh kast ham overbord«, trækker han sin Kaarde og hugger ind imellem dem, han gjorde snart plads for sig, men er saa uheldig at blessere en af dem.«

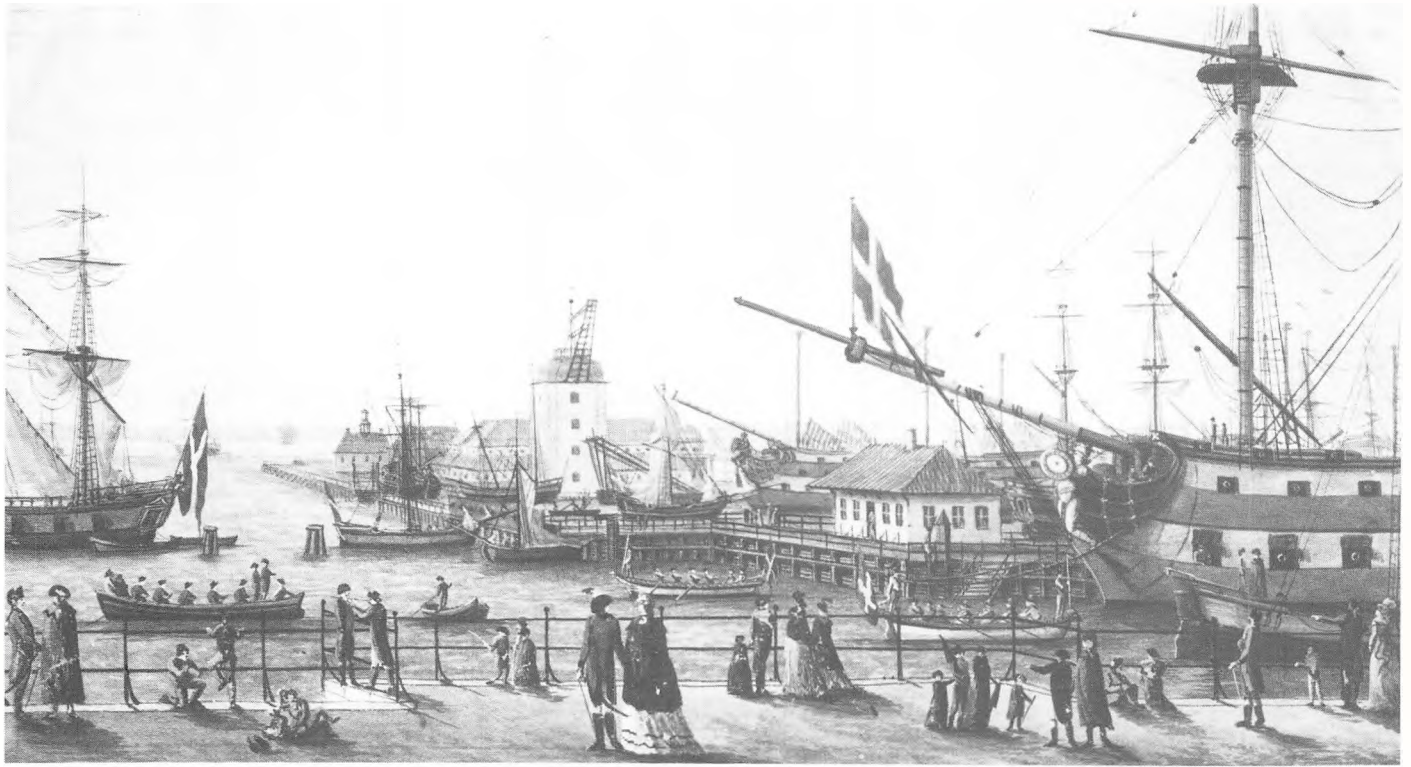
Dagen efter mødte 50-60 mand op ved Holmens arrest for at bede om frihed for deres anholdte kammerat. Harboe fortæller videre:

»Just i det samme kommer en af mine gode Venner til mig og siger: Ved du at vore Tømmermænd i Aften har i sinde at gjøre dem lystige, og at vi vil faa at see en syv a otte Hundrede Mand forsamlede her uden for, for at forlange Deres Cammerater udleverede af Arresten ... Kort efter saae vi Holmens Port blev lukket og Officererne forføjede sig ind. Tømmermændene kom nu anstikkende 5-600 Mand stærke, de bankede paa Porten, deres Officerer kom ud og formante dem at gaa Hjem hver til sit, og da det ikke kunde hialpe saa talte disse ikke videre men gik ind igien.

Kort efter kom Garden til hest. Disse gjorde kort Proces, jøge dem alle Fanden i Vold, saa det var ret Løjer at se paa, hvor de rendte, der var rigtig nogle, en 3 a 4 stykker, der kom til skade herved med hvad vil dette sige, imod den Tryghed og Sikkerhed vi derved har vundet, thi jeg skal love for, denne og slige Uroligheder som Tid efter anden har været anstiftende af slette og ildesindede Mennesker ... nu er aldeles dæmpet i Fødslen og vi har intet at frygte mere, thi de som alt ere arresteret, deres Straf vil virke afskrækkende paa Mængden.«

Retssagen

Ganske vist var Harboe vidne til noget af uroen, men ikke til den hele. Og da han mildest talt ikke var positivt ind-

stillet overfor tømmere mændenes handlinger, er hans fremstilling måske ikke så troværdig. Heldigvis har vi en 3. kilde, nemlig retssagen over tømmere mændene.

For efter uroen nedsattes en Generalkrigsret til udredning af hændelsesforløbet og pådømmelse af de anholdte. Tømmere mændene forhørtes, og det er derfor muligt at sammenstykke en detaljeret beskrivelse af, hvad der egentlig skete. Uroen startede rigtig nok ved en af Holmens udgangsbomme.

Et par tømmere mænd skubbede til en af vagterne, og det kom til et håndgemæng, der endte med en af tømmere mændenes arrest. Dette hændte tirsdag d. 4. februar, og næste dag forsøgte

nogle tømmere mænd at organisere en befrielse. Hvorvidt der var tale om en befrielse med magt eller blot en deputation, der mundtligt skulle fremføre ønsket om arrestantens løsladelse, står hen.

Imidlertid synes det sikkert, at der var Johannes Mathiessen, Heinrich Nielsen, Jens Henriksen og Friedrich Mathiessen, der var de ledende blandt mandskabet. Ingen af dem var ungdommelige brushoveder. Tværtimod synes de at have været etablerede familiefædre.

Johannes Mathiessen, som retten anså for at være den egentlige hovedmand, var 38 år, gift og havde 2 børn. Heinrich Nielsen var 34 år, ligeledes gift og havde 1 barn, og endelig var

I Christian d. 5.'s tid udbyggedes Gammelholm med Nyholm på den anden side af sejllobet. På denne gouache fra 1795 af G. Boberg ses Nyholm. Det store orlogsskib til højre i billedet er skibet »Odin«. Gouachen er udført fra Langelinie, som også dengang var et yndet område for københavnere. Københavns Bymuseum

Jens Henriksen 41 år og gift, men havde ingen børn. Alle havde været længe i tjenesten på Holmen, og udgjorde altså en etableret arbejdskraft.

Det samme gjorde sig stort set gældende for langt de fleste af de øvrige deltagere i uroen. De var stort set ustraffede, mange var familiefædre og flertallet havde års tjeneste bag sig.

Forsøg på befrielse

Den dag, d. 5. februar, lykkedes det at samle ca. 40 mand efter arbejdstid og i samlet trop gå til Holmens arrest og bede om fangens løsladelse. Men da Johannes Mathiessen ikke mente, at 40 mand var nok til en befrielse, hvilket synes at støtte rettens synspunkt, at man havde til hensigt at bruge magt, besluttede man at skilles for at mødes efter arbejdstid dagen efter. Det lykkedes dog Johannes og et par andre at skaffe noget smørrebrød til fangen, som de bragte til ham, inden de tog hjem.

Holmens ledelse var klar over, at man kunne forvente yderligere uro. Derfor greb man ind og arresterede flere tømmermænd, deriblandt Johannes Mathiessen.

Dette afholdt dog ikke mandskabet i at mødes efter arbejdstid om torsdagen. I alt samledes 700-800 tømmermænd på Slotspladsen for at kræve deres kammerater fri. Måske var de ude på at få kronprins Frederik i tale. Men de mødte ham ikke. Derimod kom en kaptajn Lützow dem i møde og befalede dem at være rolige og gå hjem. Men det ville de ikke. De fortsatte med at kræve deres kammerater fri og råbte godt op. Dog var der ikke tendens til voldelige aktioner.

Fra Slotspladsen vandrede mændene tilbage til Holmen, hvor de atter krævede deres kammerater løsladt. Det var her Harboe så garden blive sat ind og tømmermændene spredes for alle vinde af garden til hest.

Straffen

I alt 51 mand blev tiltalt, og de modtog hårde straffe, der dog blev formildet af

Normalt blev uro og opløb i København klaret ved indgriben af politi og vægtene. Kun ved meget voldsomme uroligheder satte man militæret ind. Det blev man tvunget til under uroen

på Holmen, da garden til hest spredte de mange tømmermænd. Lahde og Senns tegning af en gardist fra 1807.

kongen. Johannes Mathiessen skulle kattes i 2 dage med 50 slag hver dag og derefter arbejde på livstid i Tugthuset. Jens Henrichsen skulle ligeledes kattes i 2 dage med 50 slag hver dag og arbejde på kongens nåde i jern i Slaveriet. Friedrich Mathiessen og Heinrich Nielsen skulle kattes i 2 dage med 27 slag hver dag og derefter arbejde i jern på kongens nåde i Slaveriet.

De øvrige blev idømt mere eller mindre hårde legemsstraffe, men kongen benådede 34 af de dømte. Da tømmermændene kunne dømmes efter den militære straffelov, må strafudmålingen anses for relativt mild i betragtning af, at de hovedtaltale kunne straffes med døden for oprør.

Det var rettens synspunkt, at uroens oprindelse skyldtes tømmermændenes vrede over bestandig at blive kontrollerede ved udgangsbommene. Retten konkluderede:

»De senere passerede Opløb skønnes ei at have anden Grund, end en i mange Aar mod denne Classe af Mennesker udviist Eftergivenhed og Overbærelse der ingen anden Virkning har haft, end lidt efter lidt at bringe dem paa den Tanke, at de blot behøvede at lade sig see, for at faae, hvad de paastode. Denne Tanke er omsider saaledes steget, at de troe at de ere frygtelige for Staten, og have i samme en afgjørende Stemme, og som en følge af denne Indbildning er igjen fulgt foragt og ulydelighed imod Officierne.«

Man kunne tro, at afhøringerne af ialt 105 afhørte ville klarlægge motiverne bag opløbene nærmere. Men typpisk for disse sager er det, at alle erklærer sig uskyldige og uvidende. De var enten blevet truet til at gå med eller anede ikke, hvad der foregik.

*En dansk søofficer.
Lahde og Senns tegning fra 1807.*

Bagmænd?

Tømmermændenes aktion var ikke en faglig aktion i gængs forstand. Det er muligt, at den skarpe kontrol ved udgangsbommen eller andre arbejdsmæssige eller disciplinære forhold forårsagede en ulmende utilfredshed, der kom til udbrud ved kammeraternes arrestation. Man kan pege på indsamlingen af ros, d.v.s. afhugget træ, der kunne sælges, og som muligvis spillede en vis rolle for mændenes private økonomi. Men ifølge en forordning af 11.11.1757 var det forbudt folkene at tage ros med sig. Ikke desto mindre gjorde de det alligevel, men kunne risikere at blive afsløret ved bomvisitationen.

Imidlertid var der på intet tidspunkt under opløbene tale om andre krav end kammeraternes løsladelse, og ingen af forhørerne bragte andre forhold frem, der kunne have begrundet aktionerne.

Stod der slette mænd bag tømmermændene?

Københavns politimester blev sat til at undersøge, hvorvidt der var hold i de rygter, der sagde, at studenter havde betalt tømmermændene for at aktionere. Man afhørte adskillige studenter, men fandt ikke belæg for rygterne.

Afslutning

Hvorfor slog den franske revolutionsidee ikke igennem i Danmark? Hvorfor skabtes der ikke en opposition til kongemagten, der ligesom i Frankrig eller f.eks. England kunne udfordre enevælden? Spørgsmålet er let nok at stille, men svært at besvare, fordi der er tale om en lang række årsager. Men hovedforklaringen er, at der i Danmark ikke var noget politisk spillerum, der

kunne opfange folkelig uro og lade den blive et redskab i det politiske spil.

I Frankrig brugte de borgerlige kredse de lavere sociale lags aggressivitet i deres eget politiske spil. Man havde i Paris et byråd med en vis selvstændighed overfor den franske regering. Dette byråd repræsenterede middelklassens interesser. Også byrådet i London repræsenterede middelklassens interesser og havde et vist spillerum overfor kongen og parlamentet.

Dertil kom, at der i England var tale om partistridigheder mellem parlamentets to grupperinger, der yderligere muliggjorde oppositionelle kræfters virksomhed. I København var der ikke et lignende politisk spillerum. Københavns bystyre var kongens royale embedsmænd. Man havde ganske vist byens middelklasse repræsenteret ved de såkaldte 32 mænd i byens styre. Men disse forsøgte ikke at spille nogen selvstændig rolle overfor regeringen.

Der var ikke nogen selvstændig handlende middelklasse, der kunne udnytte den folkelige uro i egen interesse. Derfor opstod der aldrig en slagkraftig opposition. Den danske konge kunne derfor tage situationen forholdsvis roligt og nøjedes med at slå ned på de få modige, der vovede at sætte sig op mod hans styre. Selvfølgelig voldte det noget besvær at stække f.eks. Michael Brabrandt i 1793 og senere, at forvise P. A. Heiberg. Men nogen egentlig trussel udgjorde disse oppositionelle ikke.

En sergent og konstabel i søetaten. Det var ved kontrol ved udgangsbommen, at tømmermændene greb til vold mod de militære på Holmens område. Laude og Senns tegning fra 1807.

Litteratur:

Henrik Stevnsborg: »Fra den store udfejlsesfest til Tømmerstrejken: Om førindustriel protest i København i sidste halvdel af det 18. årh.« i Fortid og Nutid 1980.

Flemming Mikkelsen: »Protest og oprør« 1986

Bent Blüdnikow: »Folkelig uro 1789-1820« i Fortid og Nutid 1986 nr. 1

Jul. Clausen og P. F. Rist: »Fra Hoffet og byen. Stemninger og Tilstande 1793-1822«

KARAVANER OG KOMPAGNIER

SIDEN SAXO er, som navnet på magasinet signalerer det, ment som et tidsskrift for dansk historie. Heri ligger imidlertid både, at det handler om dansk historie og at det omtaler danske historikere. Hvad laver de egentlig, og hvorfor beskæftiger de sig med det, de gør?

De fleste danske historikere har holdt sig til dansk historie som genstand for deres forskning. Men der er danske historikere, der beskæftiger sig med udenlandsk historie, endda noget så fjært som oversøiske forhold. En af de relativt få historikere, der internationalt er kendt, er professor Niels Steensgaard, ansat ved Københavns Universitet. Formentlig er han den eneste danske historiker, hvis disputats ikke bare er udsendt i USA, men der desuden som billigbog.

Afhandling om karavanefart

Han blev i 1973 doktor på en afhandling om karavanefart og handelskompagnier i forbindelse med Europa-Asien-handlen i 1600-tallet og har siden i lang række andre afhandlinger beskæftiget sig med forholdet mellem Europa og Asien. Han har netop afsluttet udarbejdelsen af 2 bind om verden uden for Europa ca. 1350-1750 til en verdenshistorie, der i de øvrige nordiske lande konkurrerer med den, Poli-

tiken har udsendt. Han har også netop udarbejdet et bidrag til en ny verdenshistorie og er i øjeblikket stærkt involveret i et internationalt projekt om ændringer i verdenshandlen mellem 1450-1750.

Emnet for hans disputats blev iøvrigt udsat for en vis mediepolitik, da den udkom. Kræfter, som ønskede tilskudene til humanistisk forskning og kultur i det hele taget nedskåret, hævdede med udgangspunkt i titlen på denne og en anden samtidig disputats, at det ikke kunne være meningen, at staten skulle betale for, at forskeren i sit elfenbenstårn kunne beskæftige sig med hvad som helst, underforstået totalt ligegyldige ting.

Men bag titlen gemte der sig altså et revolutionerende forskningsresultat. Det var også tilfældet med den anden disputats, der handlede om romerske vandhjul. Især hjulene blev verdenskendt i den danske presse og ikke uden grund: Det viste sig jo siden, at denne undersøgelses resultater var særdeles anvendelige i forbindelse med en

række ulandsprojekter.

Steensgaard er imidlertid ikke alene kendt for sin forskning på dette område. Også som administrator, som formand for Statens humanistiske Forskningsråd, er han i centrum.

Hvad fik dig egentlig til at beskæftige dig med asiatisk historie?

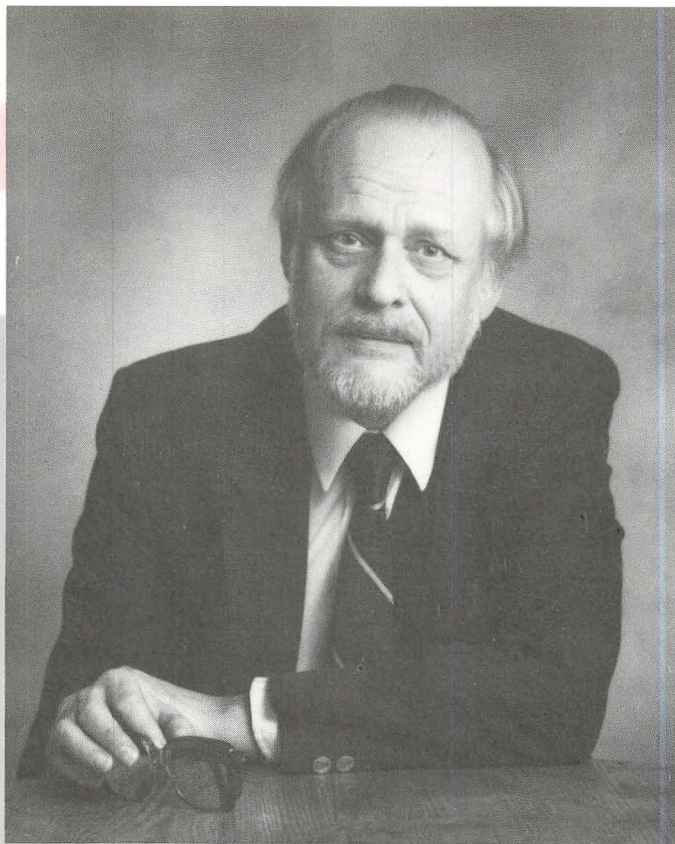
Jaa, det lå vel simpelthen i tiden. Jeg er student fra 1950 og læste altså historie i 50'erne, hvor det gængse syn på verdenshistorien, som det blev repræsenteret i P. Munchs Verdenshistorie, var forældet. Mange nye lande opstod i denne tid, og fremskridtstanken og den europæiske civilisation som endemål var ikke længere ting, man bare kunne tage for givet.

Man satte simpelthen spørgsmålstegn ved det, man har kaldt eurocentrisme, dvs. den skjulte antagelse, at den europæiske kultur alene var bærer af historien og historiens mål.

Man kan også sige det på en anden måde: 1800-tallets historikere arbejdede med de problemer, der optog deres samtid, nemlig hvordan Danmark opstod som nationalstat, og hvorfor man tabte Skåne og senest Sønderjylland. I anden halvdel af 1900-tallet trængte andre problemer sig på, f.eks. hvorfor Europa for en tid havde domineret verden, men ikke længere gjorde det:

Opgør med eurocentrismen

Hvorfor fandt de højtudviklede asi-

Niels Steensgaard

1932 fødes i Rødovre.

1959 cand.mag. i historie og engelsk.

1961-62 studieophold på Londons universitet.

1967-70 forskningsstipendiat på Københavns universitet.

1973 udgives hans disputats: »Car-racks, Caravans and Compagnies: The Structural Crises in the European-Asien Trade in the Early 17th Century«. : Karakker, karavaner og kompagnier: Den strukturelle krise i den europæiske-asiatiske handel i første halvdel af det 17. århundrede.

Disputatsen var et væsentligt indlæg i debatten om, hvorledes Europa blev dominerende i verden. Hvorfor blev det Europa der i 1600-tallet satsede på

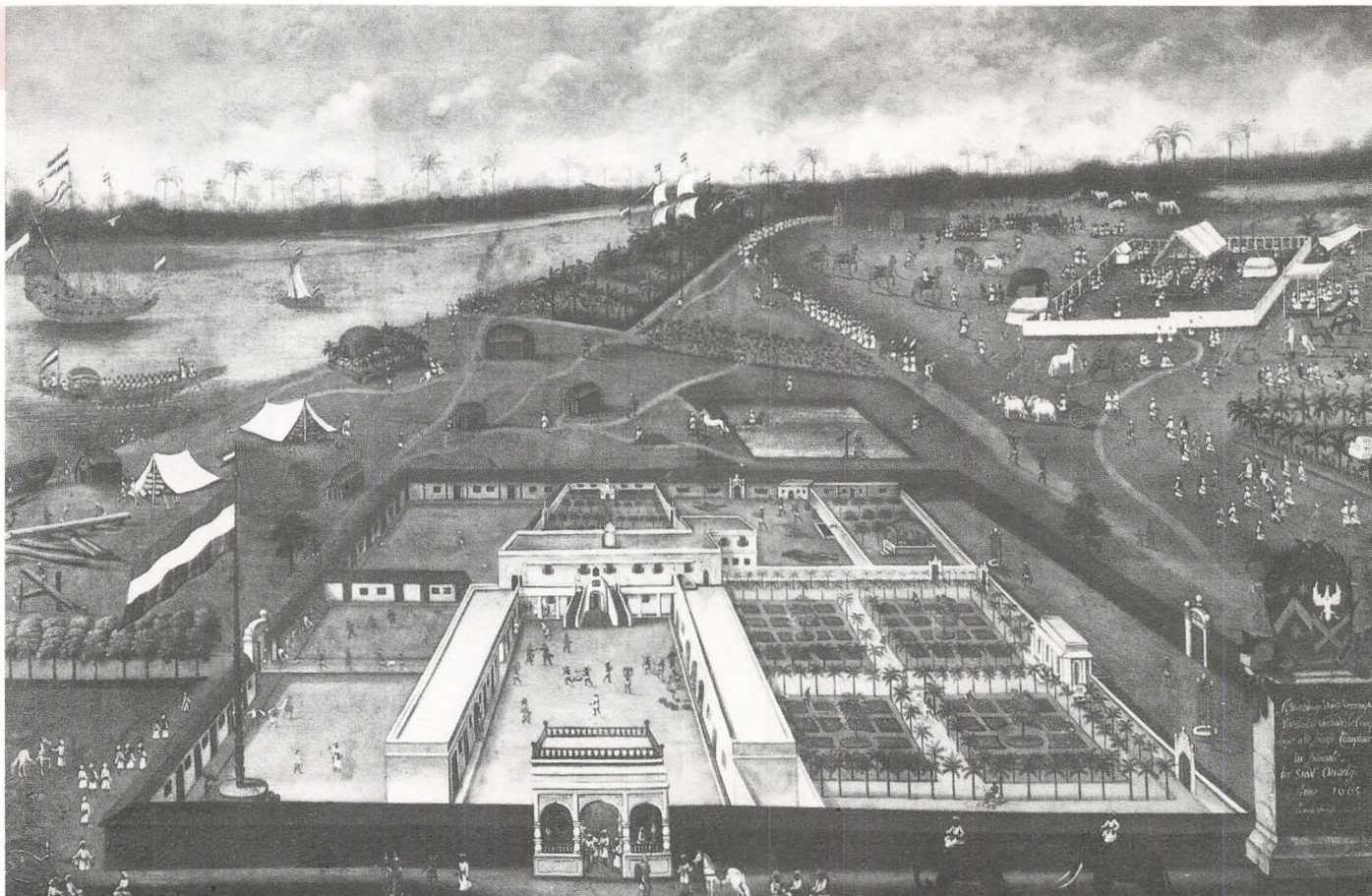
fjernhandel til bl.a. Indien og Asien. Hvorfor var det ikke omvendt? Indien var f.eks. rigt og veludviklet. Kunne indiske regenter ikke have sendt skibe til Europa? Og hvorfor blev det derpå Europa, der i løbet af 1700-tallet kom frem til at dominere verden?

1977 professor i historie på Københavns universitet.

1982 medlem af Videnskabernes Selskab.

1980 efter nogle års medlemskab formand for Statens humanistiske Forskningsråd.

1987 i fuld gang med at skrive historiske undervisningsbøger til gymnasiet om verdenshistorien i 1600- og 1700-tallet.

atiske kulturer sig i, at europæerne i 1600-tallet anlagde fæstninger og handelsstationer i deres område i første omgang. Deres interne handel og vareomsætning var umådeligt meget større end den europæiske handel på Asien. Hvorfor lod de sig senere dominere af europæere og deres kolonipolitik. Selv lille Danmark var – om end i det meget små – med her: Vi fik handelsstationer flere steder, og med Trankebar på Indiens østkyst var vi endda forud for englænderne.

Vi mente ikke som tidligere tiders historikere, at europæisk overlegenhed

og denne udvikling var så selvindlysende. Vi så det som historiske begivenheder, der krævede en forklaring.

Skal jeg tidsfæste min begyndende interesse for dette emne, så må jeg henføre den til min deltagelse i nogle internationalt organiserede arkæologiske udgravninger for studenter på Bornholm omkring 1952.

Historiefaget var på det tidspunkt ved at kede mig til døde, men trøsten, og det, der fik mig til at holde fast, var de kontakter, jeg herigennem opnåede også uden for Europa. Samtidig begyndte jeg også at læse franske histori-

Nordvesteuropæerne fandt meget tidligt ud af at drive en effektiv handel på oversøiske områder. Disse kompagniers oversøiske besejlinger var med til at udkonkurrere den karavanefart, Steensgaard beskriver i sin disputats. Faktoriet i Bengalen tilhørte det nederlandske ostindiske kompani og ses her som det så ud i 1600-tallet.

INTERVIEW

kere, og de greb tingene an på en helt anden måde, end jeg havde set det her i Danmark. Det var totalhistorie, altså et forsøg på at beskrive et områdes historie ud fra en hel masse synspunkter og indfaldsvinkler. Det var vældigt inspirerende.

Faldt det sammen med et særligt politisk engagement?

50'erne var en mærkelig upolitisk tid, i hvert fald første halvdel, og det var meget udbredt simpelthen ikke at beskæftige sig med politik. Det nyttede jo alligevel ikke noget. Så når jeg valgte Indiens historie, var det, fordi det for mig var så indlysende spændende: Hvad var der sket derude – det vidste vi jo overhovedet intet om.

Først efter nogle år blev jeg klar over, at indiske historikere også var godt i gang med at producere, men som min professor sagde til mig: Indiens historie har vi ikke kilder om, men De kan da begynde med at udforske det engelske/ostindiske kompagnis historie.

Men målet holdt jeg foreløbigt fast i, nemlig at skrive Indiens historie – eller i hvert fald et bidrag til den. Det skulle ske med udgangspunkt i de kendte kilder, som vi, for jeg var jo langt fra alene om at ville gøre op med eurocentrismen, så ville udnytte på en ny måde.

Kulturforskellen

Jeg forstod dog efterhånden, at arbej-

det med en fremmed kulturs historie rejser særlige problemer. At overvinde en tidsforskel, at gå tilbage til 1600-tallet, det er historikerens traditionelle problem. Går man samtidig uden for sin egen kulturs grænser fordobles problemet til et punkt, hvor sproget vanskeligt slår til. For os er begrebet konge, f.eks., set over tid, ikke det samme. Konger har til forskellige tider haft vidt forskellige funktioner. Alligevel mener vi, at vi forstår hinanden, når begrebet benyttes. Langt vanskeligere bliver det, når man f.eks. beskæftiger sig med Indien og skal forstå og forklare begreber og indholdet i instituti-

Også Danmark forsøgte sig med handelskompagnier til den meget kapitalkrævende asiatiske og kinesiske handel. Trankebar anlagdes i 1620 som støtte-

oner, der er os fjerne, både i tid og rum.

For mit eget vedkommende må jeg sige, at jeg har bevæget mig fra mit oprindelige ønske om at skrive ikke-europæisk historie til at arbejde med globalhistoriske problemer. I det meste af min produktion sammenligner jeg de forskellige europæiske nationer i Asien.

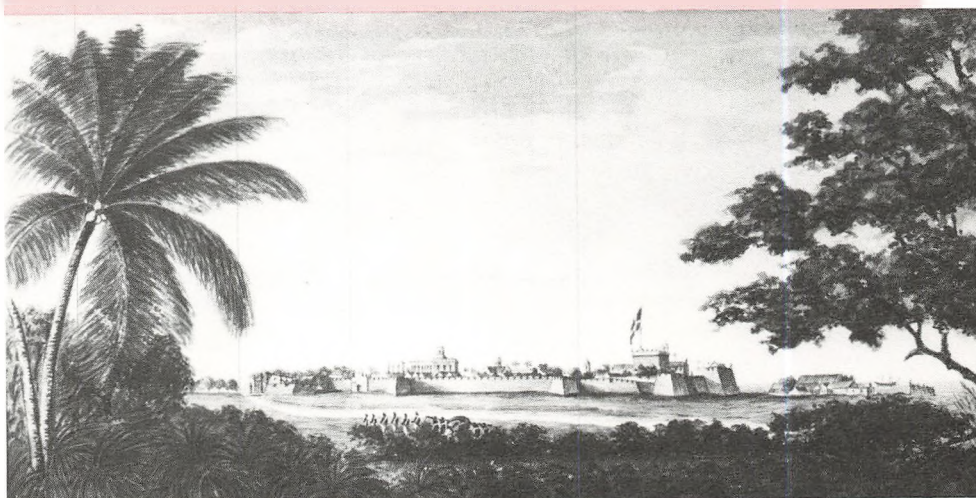
Hvorfor så global historie?

Mit synspunkt er det, at vi som historikere i højere grad end tilfældet har været må inddrage, hvad jeg vil kalde det globalhistoriske synspunkt.

Det vil sige, at man i stedet for

punkt og handelsstation for det danske ostindiske kompagni.

Original på Handels- og søfartsmuseet på Kronborg.

isoleret at beskæftige sig med Danmarks historie, eller for den sags skyld Indiens, må betragte Danmarks eller Indiens historie med hensyntagen til, hvad der overordnet skete i den øvrige verden.

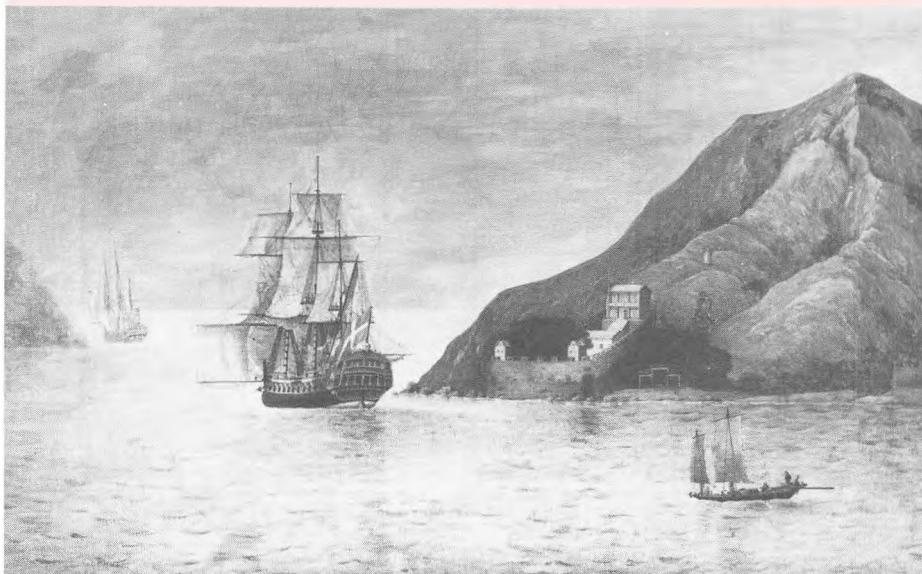
Globalhistorie

Jeg kan give et eksempel: Til næste år

Englændere og hollændere kom hurtigt til at dominere i den europæiske-asiatiske samhandel. Tilstrækkelig kapital kunne der ikke i Danmark samles til slagkraftige initiativer, der kunne gøre sig gældende i samme store stil, men til gengæld kunne dansk skibsfart

vil vi fejre landboreformerne med pomp og pragt. Isolerer man forskningen nationalt, så vil reformerne let kunne forstås som resultatet af danske personligheders eksistens og indsats. Men det er ikke nok. Man må også tage hensyn til, at der ud over Europa også skete omfattende omlægninger i landbruget. Der eksisterer altså nogle fælles forudsætninger, vi må have inddraget.

allerede fra 1600-tallet tjene penge på at sejle under bekvemmelighedsflag på disse kanter. Billedet viser Dannebrog som bekvemmelighedsflag i Kina – i 1700-tallet. Original på Handels- og søfartsmuseet på Kronborg.

De folkelige bevægelers historier, som har været det store slagnummer i de senere år, er jo heller ikke noget isoleret dansk/skandinavisk forhold. Nææ, jeg tror nok, at også historikeruddannelsen i alt for høj grad fokuserer på dansk historie.

Men for at vende tilbage til spørgsmålet om europæisk dominans, hvad er så forklaringen?

Nogen hel forklaring kan man selvfølgelig ikke give, men nogle delforklaringer har jeg da:

Spørgsmålet om teknologi – det europæiske højskib var meget effektivt, men også åbningen af det kinesiske marked og svækkelse af asiatiske stater. En frækkere, men også mere spændende forklaring går på, at strømmen af ædelmetaller fra Europa til Asien medførte ustabilitet for de lokale myndigheder.

Det kunne skabe uro, hvis købmændene simpelthen blot henlagde deres aktiviteter til nye steder, hvis skattetrykket eller andre forhold gjorde det tillokkende.

Med i billedet må dog også, at statsdannelserne i Asien havde en anden opbygning: de vendte så at sige indad. Fyrsten eller herskeren interesserede sig måske derfor knapt så meget for, hvad der skete i kystegnene, der hvor handlen fandt sted. I Europa var situationen en anden. Vesteuropa blev ikke et imperium, men splittedes i en række småstater, der ikke kunne tillade sig at ignorere handel og havet. Man kunne

jo ikke forestille sig en sultan eller fyrste fra Asien i 1500-tallet anlægge et par fæstninger i f.eks. Helsingør og Marseille for så at dirigere den oversøiske samhandel fra Europa herfra!

Men hvad har det så med karavanehandel at gøre, og hvorfor er det vigtigt at vide for os?

Karavanehandlen ophører i større stil som et vigtigt element i den europæiske-asiatiske samhandel i begyndelsen af 1600-tallet, og samtidig skubbes det islamiske område ud i periferien, hvor den har været lige til vore dage.

Kompagnihandel

Erstatningen kom, når vi taler om samhandel, især ved den hollandske og engelske kompagnihandel med egne, bevæbnede skibe. I modsætning til portugiseme gjaldt det her om at tjene penge, hvorimod portugiserne også ville drive politik, omvende de vantro osv.

I den nordvesteuropæiske udgave talte kun det resultat, der fremkom nederst i regnskabsbogen, og i stedet for at bruge penge på politik, sørgede man for effektivisering af kommunikationslinieme.

Disse effektive organisationers handel var desuden mere forudsigelig end karavanerne var det. Beskyttelsesomkostningerne og toldafgifterne – det kunne næsten komme ud på et – var her enorme, og overfald gjorde kara-

De europæiske handelskompagniers succesrige Kina- og Asiens-trafik lagde grunden til en handelsrevolution, der ledte frem til europæisk dominans i verden fra 1700-tallet frem til 1900-

tallet. Handelsstation i Canton, hvor Dannebrog også ses. Original på Handels- og søfartsmuseet på Kronborg.

vane-ekspeditioner usikre. Kompagnierne kunne derfor arbejde med en mindre »profitmargen«, og det betød en stabilisering af priserne.

Kapital og dominans

Hermed er vi fremme ved nogle moderne træk, og det jeg forstår ved kapitalisme: Når det farlige bliver rutine, kan man investere mere langsigtet, og først og fremmest tiltrækkes en større kapital. Det, som sker i det hollandske kompagni, er lige præcis det, vi senere kan genfinde i industrien:

Som det første foretagende begyndte det at arbejde med langsigtede investeringer og en fast organisation, der kunne bestå selv om personkredsen udskiftedes. Det var en ny måde at

drive erhvervsvirksomhed på, og det gjorde det muligt at levere varerne med et mindre ressourceforbrug end konkurrenterne, f.eks. karavane-købmændene.

Personen i historien

I din forskning beskæftiger du dig først og fremmest med brede hypoteser og generelle strukturer som det, der primært betinger historiens »udvikling«?

Nåå, jeg har da også personer og begivenheder med i traditionel forstand. Hormuz fald i 1622 er da en yderst central begivenhed, og den persiske shah Abbas er en charmerende aktør, man heller ikke kan komme uden om, og som jeg beskæftiger mig indgående med. Jeg mener faktisk, at

det er vigtigt også at beskrive tiden, som den så ud med samtidens optik. Men det må suppleres med den viden, vi kan skaffe om bagvedliggende strukturer, som samtiden netop ikke kunne se, men som vi kan se – bl.a. fordi vi jo ved, hvordan det gik senere.

Historiske aktører kan jo udmærket have optrådt klogt, fornuftigt uden alligevel at have været i stand til at overskue, hvad der skete omkring dem. Abbas var nok velmenende, men han spildte også sin tid: Han tog ikke højde for, at de informationer, diplomater havde med til ham på rejser af halve års varighed, var forældede, når de nåede frem.

Er vi da alle umælende kvæg i historiens store udviklingskævern?

Hør her: Når en folketingsmand løber tør for benzin på vej til en folketingsafstemning, så kan man analysere en række bagvedliggende strukturer: folketingets forretningsorden, trafiksystemet osv. Men til 7. og sidst bliver noget tilbage. Det var et menneske, der traf afgørelsen.

Sagen er måske, at vi som mennesker i »historien« er vant til at gentage det vante, altså foretage rutiner, men det vante ændrer sig jo hele tiden. Og her har den menneskelige faktor betydning. Det er meningsløst at studere en person uden også at beskrive det rum, han opererer i, fysisk såvel som i forhold til det aktuelle sæt af normer og regler. Det er også meningsløst at an-

tage, at et menneske ikke kan overskride rammer og rutine.

Murermesterhistorie

Kom vi for sent med den globale forskning herhjemme?

Egentlig var Danmark nok lidt forud for de øvrige nordiske lande. Vi har en fin tradition for studiet af international handelshistorie, men at skrive historie, der lægger vægt på de brede, samlede forklaringer – de såkaldte synteser – har der nok været en angst for at beskæftige sig med.

Det hænger jo også sammen med, at det at skrive synteser står i absolut modsætning til den klassiske kildekritik, hvor de enkelte dokumenter og deres indhold er bestemmende. Dem når man ikke langt med, hvis man vil lave synteser, og den klassiske kildekritik har vel domineret dansk historieforskning. Det er, hvad Lucien Febvre har kaldt murermesterhistorie: først rejser man et fundament, så stuen og første sal osv., og så ved taget kan man drage konklusionen.

Ved syntesen gør man omvendt: Vi har en teori og et givet overblik. Kan vi få vor hypotese bekræftet, er det godt, selv om det jo sikkert nok vil vise sig, at den alligevel ikke passer på Zanzibar. En syntese må være i overensstemmelse med kendsgerningerne, men den må også prøve at besvare nogle spørgsmål, der interesserer her og nu.

Styring af historieforskningen

Du er formand for det statslige forskningsråd, der skal støtte humanistisk forskning i Danmark. Hvor styrer I historieforskningen hen?

Der er så få midler til rådighed, at styring ikke kan lade sig gøre i nævneværdig grad. Antallet af ansøgninger er steget kolossalt, og vi kan støtte færre og færre.

Og når vi ser, hvor mange talenter, der faktisk er, så er misforholdet helt åbenlyst. Baggrunden er jo den, at der fra 1960'erne fandt en hel utrolig ekspansion sted, så de vanskelige ansættelsessituationer er et smukt resultat af ekspansionen. Og mange dygtige forskere er der kommet ud af det. At vækstkurven så ikke vil stige på samme voldsomme måde som dengang, er så en anden sag. Planlæggerne havde simpelthen gemt deres sunde fornuft væk.

Men generelt ønsker vi ikke stærk styring. Den må forskerne selv tage fat om, nemlig ved valg af forskningsområder. Men vi har dog en vis mulighed for at sige, at dette område vil vi gerne have sat gang i, fordi vi synes det har været forsømt. Næste år sættes f.eks. et »initiativ« igang, som skal dreje sig bredt om Danmarks nyeste politiske historie efter 1945.

Iøvrigt går vi stærkt ind for tværfaglige projekter, hvor folk fra forskellige områder går sammen om at skabe et forskningsmiljø.

Åbenhed

Om arbejdet i forskningsrådet vil jeg sige, at det foregår meget åbent. Mens de faglige specialister i udlandet indstiller på hver deres område evt. via snævre udvalg, så gennemdrøfter vi i Danmark alt – alle regnes altså for sagkyndige. Så vidt vi kan dømme, har forskerne derfor også bevaret tilliden til institutionen.

Har historikerne forstået at manifestere sig godt nok?

Det er vanskeligt at svare på, men de har været forbavsende dårlige til at skrive populærvidenskab indtil de allerseneste år. Men selv om det er blevet bedre, er det ikke ensbetydende med, at det er godt nok. Men det har jo heller ikke været bygget ind i undervisningen. Men OK, det behøver ikke nødvendigvis være et krav til alle.

Lastdyr til karavanefart, tegnet af den danske kunstner Melchior Lorch på hans rejse til Nordøsten i 1576. (Kobberstiksamlingen).

Som annonceret i forrige nummer, tager SIDEN SAXO i år hul på en fast rubrik, hvor vi kaster et blik på et udvalg af de bøger, redaktionen har modtaget til anmeldelse.

Indenfor vort emneområde udkommer en sådan mængde litteratur, at vi med den plads, vi har til rådighed, kun kan trække enkelte udgivelser frem.

Vi har hverken plads eller lyst til at foretage dybdeborende anmeldelser med detailanalyser af metoder eller dataudvælgelsesgrundlag. Man skal altså ikke i denne rubrik lede efter anmeldelser af historiefagets mastodonter, disputasser m.fl., for de bliver efter fortjeneste anmeldt i de traditionelle fagtidsskrifter, når tiden er inde.

Vi ønsker at være mere aktuelle og i højere grad lade vore bogomtaler diktere af, hvad vi i det foreliggende udvalg finder spændende, fremragende, kedsommeligt, nybrydende, grimt, dårligt, o.s.v.

Denne rubrik skal betragtes som stedet, hvor vi kommenterer eksempler på nyudkommen historisk litteratur, hvor vi, når det er muligt, vil sætte fokus på tendenser i udgivelserne, og hvor vi forhåbentlig også kan bringe lidt information ud om den historiske litteratur der udkommer på forlag af alle størrelser.

Social militærhistorie

Blandt de foreliggende bøger springer en emnekreds i øjnene, bøger med forbindelse til militærhistorie. Det må nok siges at være lidt usædvanligt.

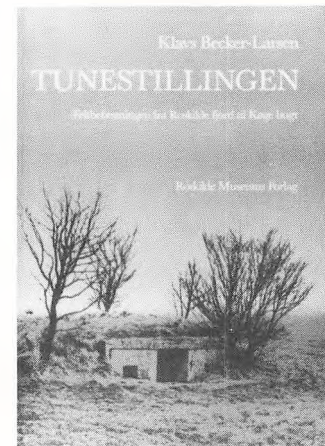
Der er kommet bøger om to af vore største militære anlægsarbejder, Københavns Landbefæstning og Tunestillingen. Anlæggene stammer begge fra en epoke i dansk strategisk tænkning, hvor målet var at forsvare København til hjælp kunne komme udefra (en hjælp, der ikke var aftalt med nogen).

Heldigvis har ingen af de to anlæg været prøvet i praksis, men de er i forskellig grad bevaret som monumenter over dansk forsvarspolitik.

Richard Willerslev har skrevet en 100-års jubilæumsbog om Københavns Landbefæstning. Han har valgt at lave et stykke socialhistorie ud af fæstningsanlæggets opførelse ved at fokusere på de arbejdere, der ved muskelkraft flyttede de enorme jordmasser og skabte et 14 km langt anlæg, der i dag tjener rekreative formål.

Det er et forfriskende jubilæumsskrift for et militært anlæg, og bogen giver et stærkt indtryk af de vilkår, arbejdsmanden havde i slutningen af forrige århundrede.

Tunestillingen, der var et fremskudt forsvar i forhold til landbefæstningen blev skabt mindre end 20 år efter denne, der under indtryk af Den første Verdenskrig allerede var blevet forældet.

Tunestillingen er titlen på en bog af Klaus Becker-Larsen, og den giver en meget detaljeret og grundig beskrivelse af alle aspekter af dette sparsomt bevarede og derfor mindre kendte forsvarsanlæg. Bogen henvender sig nok til en snævrere kreds end ovennævnte, men tilsammen giver de en omfattende indføring i de praktiske følger af en epokes forsvarspolitik.

Den spanske borgerkrig

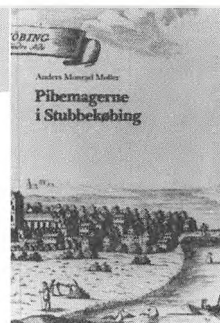
En mere skæv vinkel på såvel det militære og på dansk historie får vi gennem et par bøger om danskere i Den spanske Borgerkrig.

1986 var 50-året for borgerkrigens udbrud. Og det har naturligvis givet anledning til en opblussen af interessen for konflikten, der er blevet opfattet som generalprøven på Den anden Verdenskrig.

Krigens internationale islæt og dermed også det danske, har gennemlevet en omskiftelig skæbne som følge af eftertidens politiske historie, men siden 60'erne har de internationale brigader fået en grundig behandling, godt og vel grænsende til det myteskabende.

Carsten Jørgensens bog, *Fra Bjelkes Alle til Barcelona*, handler om de danske Spaniens-frivillige og bygger i vid udstrækning på deltagerens udsagn, der er sammenkædet og kommenteret af forfatteren. Bogen bringer meget nyt stof om danskernes krigsindsats, og det bliver spændende serveret. Forfatterens udtrykte formål, »at give de danske frivillige et ansigt i borgerkrigens historie...« placerer ham måske nok lidt for tæt på deltagerne, til at han kan holde sig helt på afstand af det mytedannende.

En regulær erindringsbog om samme emne er *Min spanske Krig* af Karl Christensen. Det er erindringskrivning af den gode slags, der ikke skjuler, at der er gået mange år mellem oplevel-

serne og nedskrivningen, men som samtidig formår at formidle indtryk, der for læseren, der ikke selv har været med, må virke ægte i deres ukunstlede og jævne form.

Købstadshåndværk og magi

Fra dette århundredes danske deltagelse på en europæisk militær scene bevæger vi os tilbage til 1700-tallets danske købstadshåndværkere.

Anders Monrad Møller har skrevet om *Pibemagerne i Stubbekøbing*, og forekommer emnet bekendt, skyldes det nok, at SIDEN SAXO i nr. 1, 1985 bragte en artikel af samme forfatter om en mindre del af det emne, der her er behandlet i en samlet fremstilling af erhvervets historie i en dansk provinsby.

Bogen følger pibefabrikanternes og -fabrikationens trange kår i provinsbyen fra først til sidst. Der er kommet et stykke gedigent lokalhistorie, der hæver sig over det gennemsnitlige, ud af studierne i dette specielle erhvervs historie. Det gælder ikke alene behandlingen af de lokale elementer men nok så meget den grundige placering af det lokale i forhold til det nationale. Det, der kunne have været en speciel bog om et kuriøst emne, er blevet en lille

bog, der viser lokalhistorikerne, hvor langt man kan nå, når man bruger lokalhistorien som et afsæt og ikke nøjes med at have den som mål i sig selv.

Vi slutter med et spring endnu et par århundreder tilbage til Vestjylland i 15-1600-tallet. Kim Tørnsø's bog om *Djævletro og folkemagi* er en grundig analyse af næsten 100 trolddomssager fra Ribe/Varde-området. Forfatteren har nået en række spændende resultater, og det er rart at læse en bog om dette emne, hvis formål ikke først og fremmest er at placere sig i en aktuel kønspolitisk sammenhæng. Bogen er i øvrigt udstyret med en ordliste, der er til stor nytte for den ikke trolddomskyndige læser.

psv

Willerslev, R.: Danmarks største arbejdsplads, opførelsen af Københavns Landbefæstning 1886-98.

Amadeus/Lokalhistorie 1986, kr. XXX.

Becker-Larsen, K.: Tunestillingen, Feltbefæstningen fra Roskilde Fjord til Køge Bugt.

Roskilde Museums Forlag 1986, kr. 300.

Jørgensen, C.: Fra Alle til Barcelona, Danske frivillige i Spanien 1936-39.

Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck 1986, kr. 178.

Christensen, K.: Min spanske krig, erindringer fra den internationale brigades luftbatteri »Argument Dimitrov«.

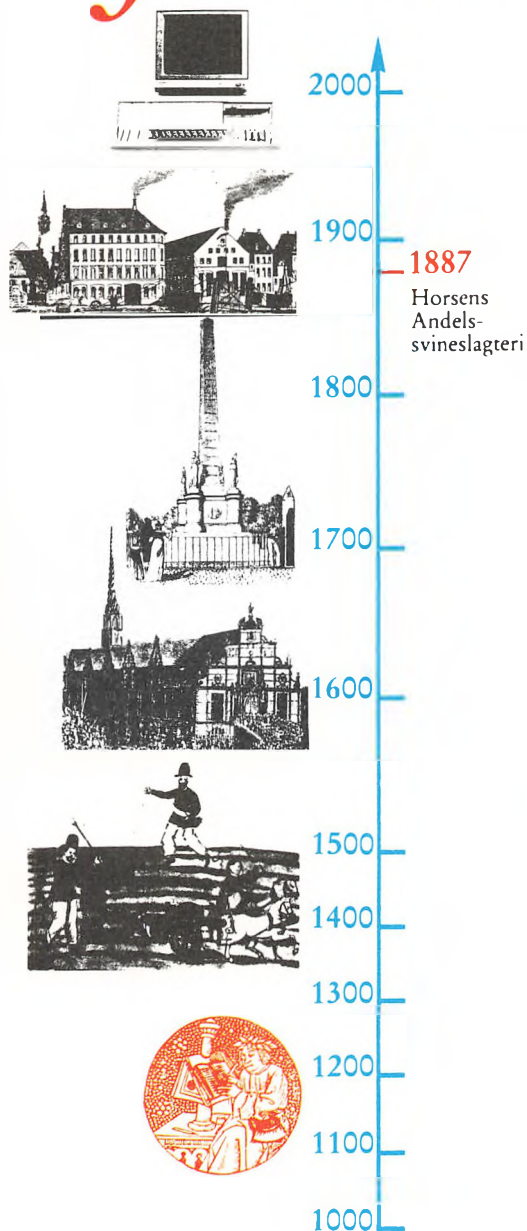
SP Forlag 1986, kr. 145.

Møller, A. M.: Pibemagerne i Stubbekøbing. Falcon 1985, kr. XXX.

Tørnsø, K.: Djævletro og folkemagi, Trolddomsforfølgelse i 1500- og 1600-tallets Vestjylland.

Aarhus Universitetsforlag 1986, kr. 128.

Jubilæer

Verdens første andelssvineslagteri

I 1880'erne eksporteredes en stor del af de danske svin som levende dyr, men det var et forhold, der var ved at ændre sig. Aftagerne krævede i højere grad slagtede dyr, men den danske slagtekapacitet var ikke umiddelbart stor nok til at klare denne udvikling. Nye slagterier skulle etableres, og der skød en del private op. F.eks. havde det tyske firma Koopemann et slagteri i Aalborg.

På samme tid var der grøde i andelsbevægelsen, og det var derfor ikke unaturligt, at tanken om et andelssvineslagteri opstod. Tanken blev formuleret af højskolemanden Peter Bojsen, som fandt, at Horsensegnens manglende slagtefaciliteter kunne klares ved hjælp af et andelsforetagende.

Ideen fængede ikke straks. Landmændene var uvillige til at vove ekspe-

rimentet, og de lokale myndigheder lagde hindringer i vejen ved gennem Sundhedskommissionen at nedlægge forbud mod at bygge et slagteri i Horsens. Men de lokale myndigheders beslutning blev omstødt af Indenrigsministeriet, og ved en energisk indsats fra Peter Bojsen kom der gang i indtegningen. Man nåede op på 1100 garanter og 1200 andelshavere med 10.500 svin.

Sidst på året 1887 kunne slagteriet indvies med slagtning af 4 svin for øjnene af et indbudt selskab.

Hundredåret for andelssvineslagterienes fremkomst markeres på forskellig vis. Et større værk om emnet er på vej, og i Horsens fejrer man jubilæet med en udstilling på Arbejder-, Håndværker- og Industrimuseet, ligesom der afvikles et lokalspil.

Horsens Andelssvineslagteri. Foto fra 1890. (Danske Slagterier).